

„de ál munk könnyű messzeség” (Kalász László)

75 éve született Kalász László

KALÁSZ LÁSZLÓ VERSE

Vad kék lovak

(Jeszenyinnek)

Vad kék lovak vágatnak át az égen
az este patájuk alatt felszikrázik
éjszaka lesz csillagos éjszaka
reggelig-e ugyan vagy mindhalálig?

már jó az alvás – álom jár-e véle?
vagy sír-mély bódulat taglóz mint
állatot?

vad kék lovak vágáznak át az égen
velük vajon majd mikor szállhatok?

nincs sok időm: se éjjel se nappal
egyébre már nem is gondolhatok:
vad kék lovak vágatnak át az égen
irgalmatlan-időtlen állatok

csak én tűnök el s mindenek
megmaradnak?

lendül a szél a felhők ostora
vad kék lovak vágatnak át az égen
s én nem leszek?

– nem is voltam soha?

KÖZNAPI DOLGOK IGÉZETE

Emlékezés Kalász Lászlóra

POMOGÁTS BÉLA

Kalász László hetvenöt esztendőös lett volna a minap – s már hosszú évek óta nincs közöttünk, pedig ahogy élt: a dombvidéki csendben, egy Árpád-kori templom közelségében, vagyis békében és nyugalomban, még hosszú életet adhatott volna neki a sors. Egyéniségében is volt valami megnyugtató. Magam az írószövetségből ismerem, és midőn 1995 és 2001 között elnöke voltam a szövetségnek, több alkalommal is találkoztunk Miskolcon és Budapesten, és egyszer pedig, midőn már súlyos betegséggel küzdött, meglátogattam otthonában is: Szalonnán, ahol békében, munkás hétköznapokban telt az élete. Nem fűződtek hozzá hangos viták, zűrzavaros vélemény-nyilvánítások, jöllehet a kilencvenes évek végén az irodalom igencsak hektikus esztendőket élt át, és heves, nem egyszer teljességgel értelmetlen indulatok zavarták meg azt a nyugalmat, amely különben az alkotó munka egyik elengedhetetlen feltétele. Kalász László inkább csillapította ezeket az indulatokat, igaz, erre távoli otthonából vajmi kevés lehetősége volt.

A köznapi dolgok természetes hangú énekeseként lépett fel, korai verseiben arról beszélt, ami körülvette, tehát a természetéről, a munkáról, a szerelemről s arról a hűségéről, amely az egyszerű emberek közösségéhez fűzte. Ezt a közösséget nem választotta, hiszen benne született, benne élt, ennek a közösségnek az eszményei határozták meg életét. Kis faluban, Perkupán született, Sárospatakon szerzett tanítói oklevelet, Hajdúszováton, majd a most említett Árpád-kori templomáról híres Szalonnán tanított, később ugyanott mint könyvtáros dolgozott.

Otthon érezte magát a világban, a verseiben gyakori az idill, általában boldog örömmel merült meg abban a létben, amelynek a falusi világ szabta meg határait. A magyar vidék gondját mégis átkényszerült élni, s ezek a gondok végül szétfeszítették a kezdeti harmóniát, sötétebb képekkel váltották fel a derűs természeti idillt, ugyanakkor megedzették a költőt, elszántságot érleltek benne, s erősebb profilt adtak annak az elemi etikai biztonságának, amely Kalász László munkáját mindig is vezérelte.

Szánj meg idő című első kötete arról beszélt, ami körülveszi, s ami életének tartalmát ad. A tájról, a természetéről, a munkáról, a szerelemről, a köznapi létben megtalált örömről és a köznapok munkáját átható felelősségtudatról, amely életét, munkáját mindig vezérelte.

Otthon érezte magát a világban, verseiben gyakori volt az idill. „Énhozzám lejönnek / az őzek / széles csapáson / miattam / meggyullad a tőzeg / a lápon / ha fázom” – olvasuk versei között (*Énhozzám lejönnek*). A távolabbi kötetek hangja mégsem ez, s a válto-

zás mindenképpen öröndetes. Nem mintha az otthonosság vallomása, a költői idill nem hozott volna létre őszinte és artisztikus verseket. A továbblépés azonban változást kívánt: a szemhatár kitágítását, a világban tapasztalható – szociális és bölcséleti – konfliktusok küzdelmesebb átélését, – egyezőval olyan belső megrendülést, amely felbontja a korábbi természetes harmóniát és a lélek belső küzdelmeire, utal.

Erről a megrendülésről hoztak hírt a *Parttól partig*, majd a *Hol vagy jövendő?* a *Ne dűts ki, szél*, a *Mintha rögtön meghalnék* című kötetek versei. A konfliktusok elsősorban társadalmiak voltak: Kalászt a falu szociális gondjai foglalkoztatták, a fellépő szociális és kulturális igazságtalanságok hívták ki igazságkereső indulatait. „Míg az idő pénzes szélé-től / az idő pénzes széléig evickél / bennragadnak fillérmei / s az automaták nem adják vissza” – írta azokról, akiknek mindig is gondok között kellett küszködniük. Így folytatta nem kevés szociográfiai érzékenységgel és nem kevés indulattal: „Sört dobnak ki fröccsöt és kenyeret / némi ruhát és részletcekket bútorra / képernyőket és rádiókat löknek / nyugalmat soha” (*Zsebmetsző gondok*). A boldogságot és az emberhez méltó életet kérte számon, a világon; a boldogságot, amely nem egyenlő az anyagi javak korlátozott mértékű megszerzésével és birtoklásával és az emberhez méltó életet, amelyet a „szocializmusnak” nevezett társadalmi rendszer nem egyszer éppen azoktól tagadott meg, akikre máskülönb, mint jogforrásra, hivatkozott. Kalász nehéz sorsú vidéken élt, ahol a földműves munkának viszonylag több erőfeszítéssel kellett megszereznie soványabb eredményét. A táj szépsége, idillikus színvilága és történelmi regényessége valójában mostoha életet takart, a turisták a hegyeket csodálták, s nehezen vették észre a gyötrelmes emberi munkát. „E táj – írta Kalász – csak arra jó hogy / megszokjuk mint a bőrünk / benne vagyunk de benne / kedvünkre nem időzünk.” (*E táj*).

A gondok szétfeszítették a korábbi harmóniát, lerontották a természeti idillt, de meg-edzették a költői elszántságot és etikát. Küldetést adtak és célokat. Kalász László nemcsak panaszkodott, nemcsak beszámolót adott a valóság diszharmonikus tapasztalatairól, hanem küzdelemre is elszánta magát: osztolni akart abban az emberi sorsban, amit felmutatott. Feladatait a szülőföld és a rajta élő emberi közösség szolgálatában találta meg: „Van dolgunk más / egészen földi / idevalói gond elég” – írta abban a versében (*E tájról*), amely az úrhajók képzeletbeli látványától jutott el a szülőföld foghatóbb és – a költő számára mindenképp – aktuálisabb gondjainak vállalásáig. Kalász is azt az etikát választotta, amelyet Nagy László és az őt követő fiatalabb nemzedék: Ágh István, Ratkó József, Bella István, Serfőző Simon, akik különben a barátai és küzdőtársai voltak. Az igazságtalanság, az élösködés, a nagyképűség, a hatalmaskodás ellen küzdött. *Bolondnak kéne lenni* című versében így fogalmazta meg az etikának a parancsait: „kosként nekimenni / az iszonyat falának / verni a csontsisakot / repedjetelek varratok / s két buzogányomat / míg szétron-gyoll az ujjperec.”

A diszharmonikusabb élményvilág és a küzdelmesebb etika természetesen Kalász költészettanán, szemléletén és eszközein is otthagya a nyomát. Korábban a dalformát kedvelte, arányos szerkezetekben és arányos szóképekben fejezte ki harmonikus közérzetét. Későbbi köteteiben is találhatók ilyen dalok, így *A halál* című verse, amely a pusztulás látványát is idillbe szelídíti: „A halál / a fészeraljából / leemeli a kaszát / bűdös pálinkából kortyol / s dűlőútnak nekivág / itt egy virág ott egy durva / lenyiszálja ami él / amíg gőzösödő útja / túlsó végére nem ér.” Az ilyen arányos dalszerkezetek azonban viszonylag ritkák, a költő általában indulatosabb, zaklatottabb, rapszodikusabb formákat keresett.

Két – érzésem szerint nehezen járható – utat próbált meg. A rövid, ötletszerű verset (főleg az *Akkor Krisztus* című ciklusban olvasunk ilyeneket), amely inkább csak „félkész” versnek, forgácsnak tetszik; és egy hosszabb alakzatot, amely viszont nem eléggé „feszített”, gyakran epikussá vált, s túlírtá, túlbonyolította a mondanivalót. A harmadik út lett az igazán sikeres: az a módszer, amelynek révén Kalász rapszodiákká alakította át a dalokat. Vagyis a korábbi dalforma logikai és olykor grammatikai fellazításával fejezte ki a diszharmóniát, az égőbb szenvedélyt. Ennek az alakzatnak legsikeresebb példája az idézett *Bolondnak kéne lenni* is. Úgy hiszem, ez a módszer kínálta számára az érvényes eredményeket. Kitejesező költői pályáját, midőn legsajátabb hangját is megtalálta, szakította félbe a nagyon korán érkezett halál. Születésének évfordulóján elismeréssel kell visszatekintenünk érett költészetére és szertettel emberi-költői alakjára, hiszen a barátunk volt, és az is marad.

Kalász László 1978-ban.

ÁGH ISTVÁN VERSE

Rossz álom Kalász Lászlóval

Elmondhatom már, milyen különös
esemény résztvevője voltam, sose látott
vidéken találtam magam, mint aki eltévedt
valami végeláthatatlan fehér-fekete másvilágban,
csak azt tudhattam pontosan, melyik barátom
temetésére érkezem, és borzasztók a téli temetések,
teljesen átáztam a hosszas búcsúztatás alatt,
s szégyelltem, hogy zshipadó végtagjaim
elterelik figyelmemet, miközben mégis egy
halotról van szó, nem az én egészségemről.

Bárhol lehettem volna akkor a perkupai
sírkert helyett, csak a télből nem tudtam
megszabadulni, ahol éppen tartózkodtam,
s héroszi vigyázásban próbáltam lebíni
résztvéltenségemet, amint átváltott jelenlétem
rossz álomnak a Kalász Lászlónak nevezett
idegen koporsójával szemben, mert a háta
mögött is szembenálltam neki, s fölvettem
rejtett arca viaszos sárga mását,
mint egy rémesen csúszkáló eleven maszkot.

Képzeltésemet újabb kényszerképzet tetézte,
hiszen itt leplezett merénylet készülődik,
valaki élvetemetésére gyülekeztek a népek,
vattapaplanba csavarták vastagon a koporsót,
hogy ne hallatszódjon semmi a hantok alól,
míg óriási pusztaságot lépek a közénk terülő
senkiföldjén, és mindenki azon megy keresztül,
s akkor kezd szakadni a hó, mikor magára hagyják
egészen más határnak vége előtti szegletében,
ahol biztosan megfagy.

KALÁSZ LÁSZLÓ NÉGY KÖTETÉRŐL

VASY GÉZA

Parttól partig

A hatvanas évek közepén új költői nemzedék jelentkezett. Buda Ferenc nyitotta meg a sort, majd Ágh István, Raffai Sarolta, Ratkó József, Bella István, Kalász László folytatta. S persze még sokan mások, de a fentieket az együttindulás tényén túl is kohéziós erő köti össze. A magyar nép legelesettebben élő rétegeiről hoztak híradást, onnan küzdöttek fel magukat egy ország színe elé, s itt nemcsak joguknak, de kötelességüknek is érezték kimondani a bennük felgyülemlett élményeket. A – nem feltétlenül paraszti – szegénység küldötteiként vallottak. Útjuk azóta többfelé ágazott, de az indító közösség iránti rendíthetetlen hűség mindannyiuk sajátja.

Raffait, Ratkót, Kalász Lászlót mindezen túl a pályakezdés megkésettisége is egymáshoz kapcsolja. Kalász László majd másfél évtizedes folyóiratokbeli publikálás s az ezzel együtt járó többszöri „felfedezés” után jutott el 1967-ben első kötetéhez, a *Szánj meg időhöz*, mely a hatvanas évek első kötetei között kiemelkedően jónak mutatkozott. Első olvasásra szemünkbe ötlött az önálló, friss hang, a sajátosan daloló, a költői egyéniséghez formált versépítkezés. Az borsodi kis faluban tanító Kalász László úgy tudta elmondani gondját-bajját, s kevéske örömét, hogy egy ország versértő közönsége figyelt rá.

A költői készülődés éveinek ez a hosszúra nyúlása tette lehetővé már az első kötet anyagában a higgadtabb, csiszoltabb, sajátabb formanyelv jelentkezését, s így ez a megkésettység a hátrányok mellett bizonyos előnyt is jelentett.

A költő második kötete, a *Parttól partig* sajnos nem éri el az első szintjét. Ha nem tekintenénk bizonyos tartalmi-formai változásokat, azt mondhatnánk, hogy a fordított megjelenési sorrend lenne a logikus. Mindenesre annak örülnénk, hiszen a pálya emelkedését láthatnánk benne.

Mik ennek a talán csak átmeneti visszaesésnek az okai? Végső soron nem szükséges rájönnünk, hiszen lehetnek csupán alkotás-lélektaniak is ezek, s az olvasót a vers érdekli. De aligha tévedünk nagyot, ha úgy véljük, hogy a hosszúra nyúló s sziszifuszinak tetsző küzdelem a vidéki magányban a költővé válásért – ha nem is determinálja, de erősen gátolja a költői személyiség teljes kibontakozását. Mert az első kötet ígérte ezt a kibontakozást, a második nem visz közelebb hozzá.

Kalász László azok közé tartozik, akikről önarcképeik árulják el a legtöbbet. Mit mond önmagáról? Például ezt: „Mint cölöpöt / lábamat ideverték / a megélhetés pörölyszujtásai / ...csak a jövő tart / minden ami lehetne / korhadt fogaimat tördelem / tonnányi almát eszem reggelente / s reményt iszom / hogy tán elérhetem.” A jövő – mint annyi elődjének

– Kalásznak is az ígért földjét jelenti, amelyet önmaga megvalósításának eredményeként érhet el az ember.

Egy másik versében sokkal keményebben jelenik meg előttünk ugyanez az önmegvalósítási szándék, az eszményekhez és követelményekhez való töretlen hűség: „Foggal és körömmel / mint az állat / harap rúg karmol vagy felökkel / védem magam / fásultság és pusztulás ellen / hogy megmaradjak aki voltam / hogy az legyek aki szeretnék.” Eddig tökéletes a vers. Bata Imre már rámutatott arra, hogy Kalász sokszor túlírja a verseit, nem tudja ott lezárni, ahol kellene. Kalász versépítkezésének más hibája is akad. Általában jók a verskezdései, olykor igen erősek a versindító képei, de ez a lendület bizony többnyire lelassul, s szervesen sorok, erőlen képek után esetleg a befejezés jut el ismét az indítás színvonalához. Ez történt ebben az esetben is: „nyugtot soha semmi sem adhat / s könyököm bársony s nyelvem érdes / de kérődzni nem fogok / egy szalmaszál mindig akad / ha süllyednék hogy szabaduljak / s kezdjem előlről mint az állat / foggal és körömmel örökké.” Míg az önhűség művészileg szemléletesen jelent meg előttünk, addig az, hogy ezt az önhűséget honnan s milyen veszélyek fenyegetik, hogy a társadalom milyen környezete ellen kell védekezni, rejtve marad. Ez a rész figyelmeztet arra is, hogy a realista költőnek sem árt óvatosan bánni a képi asszociációval. Látszólag egységes szemlélet részeként szervesen nőnek ki a versindító hasonlatból a további képek, mégsem sikeresek. Nem érzékletesebbé teszik a mondanivalót, hanem közvetlenül egyértelmű voltuknál fogva költőietlenné. A „nyugtot soha semmi nem adhat” nagyot mondó általánosság, a szalmaszálba kapaszkodásnak a verskezés öntudatosságával szemben történő képi és gondolati elerőtlenedése az előbbiekkal együtt a vers visszafogott patoszárt rontja le. Figyelmeztet ez arra, hogy Kalász László versei nincsenek kellően megkomponálva, az ötletek uralják a gondolati s képi anyagot is. Ösztönös ez a költészet. Ez még nem volna baj, első kötete ugyanezt az arcot mutatta, viszont ezt a szűk körben mozgó költészetet szükség-szerűen a kifáradás, az elerőtlenedés, a mindennapok középszerűségébe fulladás veszélye fenyegette. E kétkötetnyi versből kiderül, hogy a költő talán túlságosan is világosan látja a saját lehetőségeit s határait, s ezért nem mer bátrabban új területek felé fordulni. Kialakított például egy sajátosan egyéni versformát, amelyre a közvetlenül áradó hang, az „egyszuszra” élénkelhetőség a legjellemzőbb. A vers címe nem különül el, mindig az első sor ugrik ki az írásjeleket nélkülöző versben, amely így látszólag egy nagyobb egységből kialakított töredék. Ez a közvetlen természetesség jellemzi a vers egészét is, amelyet viszont sokszor nem tud kiemelni a középszerűségből. Egy-két verse mutatja, mintha Kalász próbálna másfajta hanggal két irányban is. Az egyik a hozzá látszólag közeli népköltészethez vezet az eddigieknél sokkal közvetlenebbül. A kötet legerőteljesebb verse, a *Végtelen rét havában* a *Kalevala* egyértelmű hatását jelzi, de nyilvánvaló, hogy az ilyen hatás csak néhányszor hozhat létre szuverén műalkotást. A másik: a groteszk. Látszólag ellentmond egymásnak a két irány. József Attilánál is csak átmenetileg értek meg egymás mellett. Kalász esetében még eldöntetlen, hogy győzedelmeskedik-e valamelyik, egymás mellett fognak-e továbbélni, vagy tétova kísérletek maradnak-e csupán. Az erősebb ágnek a groteszk mutatkozik. S bármennyire is szeret dalolni Kalász, a dalforma mégsem az övé, mert a dal szigorú szerkezetet követel magának, s mert többnyire feltételezi a versben megvalósuló harmóniát. Kalász világa pedig egyre kevésbé harmonikus, egyre tépettebb, keserűbb. A probléma ebben csupán az, hogy a világkép elsötétedésének igazi okát nem tudjuk, illetve amennyit tudunk belőle, az művészileg nem elég meg-

győző. (Mutatta ezt az idézett Foggal és körömmel is.) Mert pokoljárás nélkül ritkán születhet nagy művészet, hiteles harmónia, viszont ennek a pokoljárásnak igazinak kell lennie, s valamilyen lényeges ellentmondásból fakadnia. Kalász László költészetének hátterében a kis falu és a nagyvilág, az elzártság és a világ színe elé jutás ellentéte sejlik fel elsősorban, s ez bizony ma már nem elég alap a pokoljáráshoz. Helyesebben: néhány verset, akár egy egész kötetet is jellemezhet ez az alapellentét, de egy egész költői pályához nem elegendő útravaló, és semmiképpen sem elegendő, ha az igénye szerint népe gondjaival birkózó költő egyre inkább önmaga – érthető és megérthető – gondjait tárja elénk. A Bolond Istók-sors ma már egyáltalán nem szükségszerű, s ha valaki eljut a fényre: az első sikerhez, már további teljesítménytől függ a jövője.

Ne dűts ki szél

Az idő, a part, a jövőendő, a szél a maguk sok évszázados, általános szimbolikus értelmükkel jelentek meg Kalász László eddigi versesköteteinek címeiben. A kötetek megformálása, s még inkább a vers, amelyből a szövegrész kiemelődött, jellegzetesen mutatja a költői magatartást. Az említett szimbólumok konkrét alkalmazása ugyanis rögtön Kalász László költészetének központi kérdéséhez vezet el. Egy nehezen elfogadható, de folyamatosan átélt kettősség indukálja számtalanszor a versben szólalást: az elképzelt és a valóságos élet disszonanciája. A költő ezt a kettősséget nem vagánykodó hévvel, az elítélendőt tőle idegenként ostorozva állítja elénk. Belülről ismeri mind a két oldalt: a fáradtság és megalkuvás sok ezernyi hétköznapját is, s ezt nem szégyelli nyíltan bevallani. Így hitelesebb lesz az, amit csendes szóval, de határozottan szembeállít ezzel: az értelmes élet követelményét, a közösségi ember eszményét.

A kötetcímek szelíden kérlve perlekedtek. *Szánj meg idő* – mondta (1967). *Parttól partig* úszva is alig látta az értelmes cselekvés lehetőségeit (1970). *Hol vagy jövőendő?* kérdezte szkeptikusan (1973). Világképe derűssé most sem vált, de legújabb kötete a helytállás parancsát már kihívóan kérve-követelve fogalmazza: *Ne dűts ki szél* (1975). E sor a *Nőnek fejembe* című versből való, s a folytatása mindjárt bizonyítékát adja annak, hogy a költői szemlélet súlyos problémákkal telítettnek látja a jelent és a jövőt: „ne dűts ki szél / menni nehéz / legalább állhatok.”

Ha a versek sorában keressük, hogy mi az alapja ennek a helytállásnak, legrövidebben a kirajzolódó emberi portréval felelhetünk: az emberséges, felelős élet tudata, s az erre épülő életmagatartás. Alapvetően két fő téma- és gondolatkör határozza meg ezt a költői világot. Az egyik közvetlenül önéletrajzi elemekkel is bővelkedve a költői szerep értelmét és lehetőségeit faggatja.

Kalász László jókora késéssel, másfél évtizedes publikálás után jutott első kötetéhez. Ez a megkésített indulás valamiképpen azóta is rányomja bélyegét költészetére. Nem az most a fontos számunkra, hogy ennek következtében elég homogén verseinek világa, hogy élesen elkülöníthető költői korszakai nem igen vannak. Inkább az, hogy nem voltak s ma sincsenek illúziói költői lehetőségeit illetően. Néha már feltűnően szerény és visszafogott. Némi túlzással azt lehetne mondani, hogy a költőt egyenek tartja a mesteremberek sorában, akinek az a feladata, hogy őrizze, vigyázza az álmokat. Sokszor olyan álmokat,

amilyeneket embertársai nem is tudnak még álmodni egyenlőre. Jellemző példa erre: „az egyik házban / törpék / a másokban sem óriások, / szomszédjukat megölték, / háborúk vad vándorlások, / megmenthetetlen sorsuk, / csüngő felhőkben jár felettem, / nekik napjuk se holdjuk, / nap hold duplán ragyog felettem, / helyettük is élek míg élek: / fölöttük is éljen a nap / ám mily könnyű hinni azt: fények, / dőlnek mindig és sugarak”. A szerénységre szoktató dialektikus szemlélet nyilvánul meg itt is, s hangsúlyosan a kezdő és a záró sorpárban. A költői hivatás puritánságban is lendületes megfogalmazását nem vonja vissza, csak a feladatot teszi nehezebbé a tényleges közegellenállás figyelembevétele. S így ebben a versben kiélezetten benne van Kalász László másik nagy témája: a közösség életformájának keserű rögzítése. Keserű – mert mindegyre azt kénytelen tapasztalni, hogy az életforma forradalma forradalomhoz méltatlan csigalassúsággal halad előre. Mai irodalmunknak joggal napirenden lévő gondja ez. S Kalász László a saját mondanivalóját teszi hozzá mindehhez. A „végeken”, egy kis faluban élve és dolgozva, távol az irodalmi élet mindennapjaitól, kendőzetlen egyszerűségében bontakozik ki az ellentmondás: a szocializmus viszonyai közt is nehéz megteremteni az emberhez méltó életformát. Említettem már, hogy Kalász László saját magát sem tartja kivételnek, s így a társadalmi probléma állandóan visszahat a költői szerepfelfogásra, pontosabban az önértékelésre, a lehetőségek meglátására. A helytállás belső parancsával így állandóan feleselnek a szkeptikus, vagy teljesen kiábrándult sorok, például a *Messzi csapásonban*: „címem sehol sosem talál meg, / ne is keress én sem kívánom / már magamat se megtalálni.”

Feloldható-e, fel kell-e oldani ezt a feleselő állapotot? Úgy gondolom, hogy fel kell oldani. Ahhoz, hogy Kalász László költészete még jobban kiteljesedjék, hogy a többi versét jellemző közhelyesség, és az önisméltés megszűnjön, a szerepnek s a szereppel jó lélekkel azonosulni kívánó embernek kell következetesebben végigjárnia egy gondolati utat, amelynek eredményeként ez a végletesség feloldódhat, s ez a túl nagy érzelmi hullámmás a gondolat fegyelme által szabályozottan jelenik meg.

A költő legújabb kötete igéri ezt a kibontakozást. A félelem, a kiábrándultság ugyan most jut a legélesebb megfogalmazáshoz, s a kötet groteszk képet felvillantó nyitóverse is a félelmet hangsúlyozza – de mindezzel szemben tisztább, erőteljesebb, a megtartó erők realitása. S ez a szétválás, amit a kötet feleselő felépítésével jellemezhetünk, talán előfeltétele a szintézist teremtő világnak. S a záróvers már maga a beteljesülés. A *Szint vallok a szelekkel* Kalász László költészetének egyik csúcsteljesítménye, az utóbbi évek egyik legszebb magyar verse. A tél, a kétségek közt hánykódó lélek tele után a tavasz, a jövődőt hozó, a földet s az embereket megújító tavasz képét, ezt az örök-elcsépelhetelen természeti szimbólumot tölti meg újabb tartalommal. Az idő- és tájélmény Kalász László lírájának alaprétegébe tartozik. Szépen példázza ez a vers. Az eddigiekből is következik, hogy az idő nála sohasem valami metafizikus absztrakciós fogalom, hanem a konkrét történelmi idő, az emberrel benépesített föld ideje. A versben megjelenő múlt és jövő is emberi: az édesanya felidézett alakjának múltja, jelene, s az általa elképzelt-előkészített jövő adja a biztos erőt a fiúnak a gyógyulásra, hogy a nap fénye elé tartsa az arcát, „hogy előhívott szeplőivel / lássam a földet / a Földet melyet a fény elé kell végre tartani / mint anyám a tojasokat.” Múlt-jelen-jövő, egy falusi udvar, Föld, édesanya-fiú-emberség: a vers ideje, tere és szereplői valóban a teljességet tudják magukba foglalni. S ahogy ősi a természetszimbólum, ősi az édesanya mozdulata, ugyanúgy ősiek a formai eszközök is, főként a legszembetűnőbb az ismétlések verset formáló felhasználása. A magyar és a finn

ugor népköltészet tanulmányozása néhány, a közvetett hatás megvallásával is szép verset íratott már Kalász Lászlóval, de az igazi eredmény ez a vers, mert a példa itt a költő legsajátabb hangjává formálódott.

Nehéz a szó

A költő első verse 1952-ben jelent meg, első kötete 1967-ben, válogatott versei pedig tavaly, 1984-ben láttak napvilágot. Az évszámok mutatják, hogy a pályakezdés igencsak elhúzódott. Az akkoriban még szokatlan lassúság nagy károkat talán mégsem okozott, mert az első verseskötet meglepően érett volt, az önálló hang keresésének megszokott zsenjei már nem is kerültek be abba az első „válogatot” kötetbe. A *Szánj meg idő* akkor olvasója máig jó emlékekkel őrzi Kalász László költői jelentkezését.

Az első könyvet négy újabb követte, s most itt van előttünk a belőlük készült válogatás. Alig több, mint száz vers, a kötetekben megjelenteknek mintegy harmada kapott csak helyet ebben a karcsú kötetben. Szükszavú és szigorú anyag, de ez így stílusos, hiszen Kalász László alapvetően szüksézsavú és szigorú költő. Bármily alaposan nézi is át az ember a válogatást, s veti egybe az egyes kötetek anyagával, lényegi kifogásokat nem emelhet. Vannak – nyilván vannak – versek, melyeket az olvasó hiányolhat, melyek még helyet kaphattak volna, de ha húsz-harminc verssel több lenne itt, lényegesen az sem változtatna az összképen. Elsőként azt érdemes tehát észrevennünk, hogy egy költő tudott szigorú lenni önmagához, s volt mersze úgy dönteni, hogy az eddigi életmű felmutatásának ne legyenek mennyiségi szempontjai.

A szüksézsavúság nemcsak a szigorral, hanem a szerénységgel is összefügghet. Az olyan ember, akit e siker csillogása rendre elkerül, aki negyvenévesen is fiatal költőnek számított, könnyebben mérheti be magának a reális önértékelés szempontjait. Nyilván az ilyenfajta költő számára is fontos minden vers, de talán hamarabb és nagyobb erővel döbben rá arra, hogy *Nehéz a vers* és *Nehéz a szó*. Ezek a verscímek még az első kötetből valók, s nem véletlen, hogy a válogatás is ezt a címet kapta: *Nehéz a szó*. Minden költőt fenyeget az elhallgatás veszedelme, a megszólalás és az újra megszólalás kinja. De itt nemcsak erről van szó, hanem a költő felelősségéről is. Egy olyan típusú ars poeticáról, amely a költészetet szolgálatnak tekinti, s nem a költő emberi önmegvalósítását, hanem az olvasó életének segítését, teljesebbé tételét tartja fő feladatának.

De még ezen az úton is többféle módon lehet haladni. Nemcsak a külső körülményekben, hanem az emberi alkatban, a költő jellemében is meghatározó a szerénység, a visszafogottság. Nagyon kevés magyar költő van a XX. században, aki egész életét falun tölti. Ez a pusztán életrajzinak látszó tény feltétlenül formálója és meghatározója Kalász László költészetének. A fővárostól messze, a városoktól távol, ha nehezebb is, de lám, nem lehetetlen költőnek maradni. Úgy lehet itt kiválni, hogy közben minden nap elvegyülten kell élni azokkal a dolgos tömegekkel, akikért a költő szól. A hétköznapi életnek ez a nagy testmelege hiteltelenné tenné a nagy szavakat, a harsányságot, a prófétaló magatartást. Az itt élő költő nem járhat évtizedekkel embertársai előtt, nem a jövőt, hanem elsősorban a jelent kell lakhatóvá rendeznie.

Kalász László tehetségét bizonyítja, hogy pontosan felismerte ezt a helyzetet, és eszerint alakította költészetének évtizedeit. A mindenkihez szólás általánosságának veszélyét elkerülte, s máig nem irodalmi, hanem hétköznapi környezetéből meríti élményeit. Egyik korai versében így ír: „úgy, hogy mindenki / hallja / úgy fogjak dalba / mindig / s úgy végezzem / hogy ne vérezzen / el ami szólni indít / s hogy hallja meg / végső szavát is / dalmnak e világ / nemcsak Szeged / A Hold vagy Párizs / de falum legalább.” Az egyenesnek és az általánosnak ezt a „földhözragadt” dialektikáját mindmáig megőrizte Kalász László, s alighanem ezt adja verseinek legnagyobb értékét.

A válogatott kötet utolsó sorai így hangzanak: „mintha rögtön meghalnék / úgy kellene élnem / születéstől halálig / tartó emberségben.” A születéstől halálig tartó emberség programja visszasugárzik az egész kötetre. Úgy vélem, hogy Kalász László verseinek legnagyobb érdeme éppen az a földhözközeli, testmeleg emberség. Mind a pátoszt, mind az érzelgősséget elkerüli. Táryszerű, de érzelemit sem rejtí el, s legszebb verseit szelíd, visszafogott pátosz hatja át. Az emberség igazi próbája nem az, ha az emberiséget szeretjük, hanem az, ha a környezetünkkel tudunk együtt élni. Ha családunk körében tudjuk az otthonosság és az emberség példáit felmutatni. Ilyen emberséget sugárzó nagy vers a *Szint vallok a szelekkel*, s ilyen a legutolsó kötetből a *Nőttön nő*, vagy a *Nem tudsz*. Az előbbi vers a komorabb hangot próbálja elűzni kalevalás hangvételével: „ülj asszonyom az ölembe / ha ölelni jöne kedvem / ha ölelni jöne kedvem / ülj asszonyom az ölembe! / három gyermek hoz poharat / három gyermek szaladozzál! / egy pohárban bort boldogot / egyben keserű sört hozzál! // egyben pedig a legerős körülgyöngyöződő álmat / hogy már dolgom lenne egész 6 teljes útja a világnak!”.

A másik vers az öreg szülők portróját adja, s a velük szemben tehetetlen, rajtuk segíteni nem tudó fiú keserűségét szólatatja meg, s az elmúlás bánatát, az elmúlás törvényszerűségének s a fiú szeretetnél is nagyobb szülői szeretetnek az érzékeltetésével oldja fel: „nem kell már rajtunk segíteni fiam / mi orra bukva is kapálunk / csak ne legyen csak ne legyen / igen nagy terhedre halálunk.”

Kalász László egyetlen verstípust részesít előnyben. A vers címe az első sorból emelkedik ki, s mintha egy véget nem érő költői magánbeszéd újabb és újabb szólamai lennének az egyes darabok. Költői korszakai nincsenek, bár változik, mélyül, érettebbé válik, lényegében és megjelenési formában is azonos a korai és a késői vers. A formai elemek a hagyományokhoz kötődnek, a lazítások, szabálytalanságok nem kirívóak. Erőteltjes ritusa van a verseknek, néha tiszta magyaros, vagy időmértékes, máskor kevert.

Egy válogatott kötet megjelenésekor elsősorban az értékeket szükséges felmutatni. Egyoldalú lenne azonban a kép, ha nem esne szó arról, hogy a szerénységnek, az önkorlátozásnak hátrányai is vannak. Az a gondolat, hogy „nehéz a szó”, azt is jelenti, hogy „verseim inflációja / vállrafektet a kásás hóba”. Az inflálódás, az öniméltés veszélye valóban állandó kísérője Kalász Lászlónak. S a tömörség ellenére nem egyszer szertetlen sorok, képek maradnak a versben. Ritkán érénye a költőnek a feszes szerkezet. Az általa kidolgozott verstípus is megköveteli a szerkezeti felépítettséget – s erre sok példát lehetne idézni –, de sok olyan példát is sorolhatnánk, amely egyszerűen a költői figyelmetlenségnek, a húzás, az átdolgozás elkerülésének a következménye. Pedig ez a válogatás jó alkalom lett volna néhány vers átigazítására.

Másrészt bármennyire is érény egyfajta verstípus és egyfajta hangvétel következetes alkalmazása, bizonyos monotonia veszélyét hordja magában. Kalász László nem egyhúrú

költő, s van néhány olyan verse, amely szerint az alaphangtól eltérő módon is érvényesen tud szólni. Nagy erővel tudja például a már említett kalevalás hangot megszólaltatni (*Végelen rét havában, Nőtton nő*). Másrészt van érzéke a groteszkhez, az iróniához is. Talán a legszebb példa: „MÉLY / Holló- / kék / színű / ez a / karácsony / Krisztus születését / bejelentem a tanácson.”

Maradandó értékeket már eddig is és így is létrehozott Kalász László. Megbecsült helye van a mai magyar költészetben. Költői pályájának félidejében azonban nemcsak visszafelé, hanem előre is érdemes tekinteni. A kritikus tanácsot aligha adhat, inkább várja hát a pálya újabb eredményeit.

Világ menj világá

Verseskönyve – a válogatott kötet előtt – 1983-ban, éppen ötvenéves korában jelent meg a költőnek, így a mostani új kötet hetvenhét verse közel tíz esztendő anyaga. Azé az évtizedé, amelynek során egyre közelebb kellett kerülni a hatvanadik születésnapjához, s amely ugyanakkor a nyolcvanas évek magyar és európai világa is volt, amelyben „nagy szív és pohár tele búval, borral”, de nem lehetett nem gondolni a gonddal.

1967-re, a kései első kötet megjelenésének idejére már kialakult Kalász László összetevészthetetlen versvilága. Akkor sem tartozott a nagy újítók közé, s azóta is őrzi a megtalált hangot. Nem változatlanságot jelent ez, de a mozgás inkább világszemléleti.

Látszólag könnyen megragadható egyetlen, uralkodó verstípusa. Tiszta dalok ezek, vagy legalábbis erőteljesen dalszerűek, s őrzik a dal legősibb sajátosságait, az egyszerű, áttekinthető szerkezet, az el nem rejtett élménykifejezést, s az áradó, tiszta líraiságot.

Dal és tragikum soha nem volt idegen egymástól, ám a dal inkább a feloldás műfaja. Nem azzal, hogy semmissé tesz a konfliktusok tragikusságát, hanem vagy azzal, hogy nem vezet el a végső pontig, vagy azzal, hogy a tragédiát tágabb összefüggésekbe állítja, a létezés egészének áramába. Ez a fajta dal nemcsak egyfajta tartalmas poétika hagyományokhoz köt, hanem arra is alkalmas lehet, hogy az ezredvég emberét is kifejezze.

S ezzel a lehetőséggel él mindvégig Kalász László. Csupán egy kis világot ragad meg, egy régió költője ő, többféle értelemben is: helyrajzilag, gondolatilag, poétikailag. De mondhatjuk-e manapság, hogy a régió nem fontos? A regionalizmus még nem provincializmus, egyetlen forma kedvelése még nem szegénység.

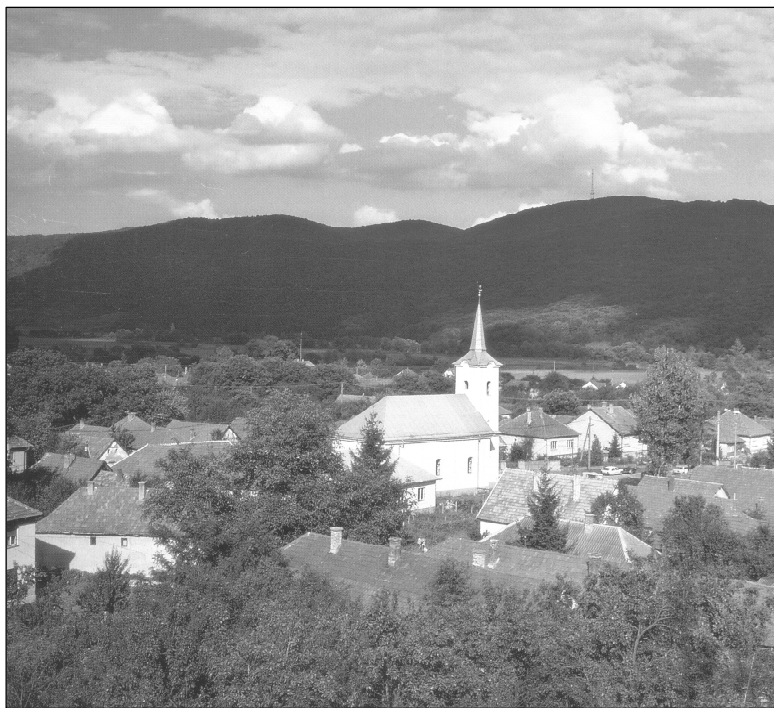
Aki ismeri Kalász László verseit, átérezhette már nem egyszer, hogy ez a hagyományörző és körülhatárolt hang mennyire korszerű tud lenni: hogy gondolat és forma összhangját mai módon képes megteremteni versein, kötetein belül, s azzal a tágabb szövegösszefüggéssel is, amelynek révén közvetett vitát folytat másfajta poétikákkal és szemléletmódokkal.

Kevesen képesek csak a pusztulás, romlás tudatával élni, megnyugtatóbb, ha a teremtés és elmúlás hullámmozgása a maga sokféle árnyalatával jelenik meg. Kalász László poézise, s kivált mostani kötete, teli van komor színekkel, elmúlástudattal. Belátja a véget a születőbe is: „addig fénylő / amíg virágzás / minden / ha már gyümölcs: / megrontja / érő ártás / és férges nyár.”

Soha korábban ennyire sötéten nem látta az emberiség, a Föld jövőjét. Az ősi versemlékeket asszociáló kötet cím: *Világ menj világgá* az elhatárolódás verséből állítódik, a romlásból próbálja magát kivonni a személyiség: „neked már úgys mindegy / veszett fejsze nyelének / világ menj világgá /én magam is megélek.”

Ez a verszárlat egyúttal a korlátozott bizakodásra is példa: az ember csakazértis szembeáll a veszedelmekkel, s legvégső esetben még azzal is tiltakozik, hogy végleg távozik az élők sorából.

Az élet és halál nagy témaköre hatja át a kötetet még szerkezetében is. Az *Élek* című mottóvers után egymásra utalnak a cikluscímek: *Szeret az ember – Szívvel és ésszel – Kéklík a remény? – Eltért az út – Olyan fehér lett a világ*. S az utolsó ciklus záróverse feloldja a dilemmát, hogy kell-e félni a haláltól: a természetvarázs, a „tücsök-béka s lélekzene” örömszerűvé teszi, hogy „majd e sokszínű világba olvadok.”

Kalász László szülőfaluja, Perkupa napjainkban. (Borzás Péter felvétele.)

SORSKÉP ÉS LÉLEKRAJZ – MÁGIKUS TÜKÖRBEN

Kalász László: *Kilenc csillag* című költeménye

JÁNOSI ZOLTÁN

Kilenc csillag

fut az égen
porlik a nagy semmiségben
kötényedben kilenc magod
fekete színre változott

válott egyik mély bánattá
másik kemény fájdalommá
kezed göcsörtös ág öreg
számlálni se győződ őket
a negyedik jajjá léssen
szemed melyik után nézzen
most vált kinná a harmadik
nem is jut már az agyadig
ötödik is elég rögtön
a hatodik setét börtön
halállepe virágodon
kéményedben bagoly huhog
tántorogsz cammog az eke
szélben jár a ház fedele
falát vérrel tapaszthatod
emlékekkel dagaszthatod
hol a drága a hetedik
lobos sebbé vetemedik
a nyolcadik vádló heggé
bennem öreg gyűlöletté
puska nőjön a szívemben
golyó legyen minden cseppem
kilencedik: bosszú harag
ő már örökre megmarad

A *Kilenc csillag* Kalász László egyik legtalányosabb verse. A *Hol vagy jövendő?* című kötetének *Kardom is kőből* ciklusában jelent meg 1973-ban, s rövidesen helyet kapott a *Szép versek* antológiában is. A versben rejtőzködő talány ugyanakkor egyszerűen feloldható, ha az archaikus és a népi kultúra integrációja, azaz egy kulturális antropológiai szemszög irányából veszi szemügyre a művet az olvasó. A „tartalom” egyszerű: egy élete vége felé járó falusi öregember kötényében kilenc mag hirtelen fekete színűre válik, s az epikus-látomásos-soroló leírásban ezután a kilenc mag mint kilenc az öregtől elszakadt, fájdalmas emberi sors: kilenc gyermekének távolodó sorsa jelenik meg. Az égen át a semmisségbe futó és szétporladó kilenc csillag és a sötétre változó kilenc (a gyermek kihordási hónapjaival egyező számú s a „magzat” szó alapját is képező) mag párhuzama a szokásos mitologikus-folklorisztikus-népköltészeti szférákból merített Kalász-i merészséggel ránt egybe kozmikus és mikroelemet, galaktikai és emberi tényezőt. E kettős tér- és idődimenziójú látványba ötvözve az otthonából kiszakadt kilenc emberi utat, az eltávolodó kilenc sorsot és az otthon magára maradt öregember hirtelen kiélesedő, mind metszőbbé váló bánatát. A vers egyszerre fejezi ki, írja le felsorolva, noha metaforikusan, a szertefutó csillagok egyedi sorsúját, ezeknek az öregre tett hatását, a benne kiváltott fájdalom-reflexek sajátos, egyedi alkotát, valamint az elhagyott vidéki öregember átfogóbb tipikussággal is a magánya zárványosodó szociológiai és lélektani helyzetét. Zimonyi Zoltán a Kalász-műveknek ezt a vonását látja meg, amikor azt írja, hogy: „Kalász átlát a falu gondjain, emberi kapcsolatait a szociográfiáját is hordozzák.”

A magyar népballadákban, mesékben a vörösre, feketére váló kendő veszélyt, nagy tragédiát jelez. A drámai léthelyzet felismerését ez a hiedelem a magok hirtelen feketére válásával közvetíti. A „mag” szó jelentéstani telítettségének szinte minden fontosabb aspektusát kiaknázza a szerző, csaknem valamennyi szemantikai rétegére alapoz, amit *A magyar nyelv értelmező szótárának* (1965-ben kiadott) IV. kötete tartalmaz: „1. „Virágos növény szaporító szerve, ... a csírárt rejtő képződmény” 2. „megtermékenyítő anyag” 3. „lvadék, utód” 5. „Üstökös magva, az üstökös csillagszerű középpontja” 6. „Kezdet, melyből valamely magatartás, tevékenység... kifejlődik” 7. „Valaminek a lényeges része.”

A kilenc csillag – a kilenc mag, párhuzamos, teljes metaforák epikusan egymásra rakódó sorozatával képezi tehát a vers szövegtestét, azt az elemi szintaktikai-szemantikai rácsot, amire a mű szövege ráépül. A mag – csillag elemi, alapmetaforája után, egy harmadik kifejtett metaforasíkban, az egyes gyermeksorsokhoz kapcsolódó érzelmi, illetve sorsminőség jelenik meg. S ezek kivétel nélkül negatív tartalmúak, szoros asszociatív-logikai és emocionális összhangban a kilenc mag fekete színbe fordulásával. Sorrendben az egyes magokhoz-csillagokhoz kapcsolódóan a „bánat” (egyik), „fájdalom” (másik), „jai” (negyedik), „kín” (harmadik), „elég” (hamuvá porlik értelemben) (ötödik), „setét börtön” (hatodik), „lobos seb” (hetedik), „vádli heg” (nyolcadik), „bosszú harag” (kilencedik) fogalmi bukkannak fel a versmenetben. Egymás lazább szinonimáiként is, együttesen így egy nagyobb szemiotikai jelentésmező: a fájdalom, a gyász, a szomorúság, a sérülés koherens jelentéstani terepének alkotórészeiként. A *Kilenc csillag* című költemény ebből az alaphelyzetből fejlődve ki: a gyász, a bánat, a szaggató belső fájdalom kiteljesedését, totálissá válását mutatja be, méghozzá – a kezdősoroktól – fokozó módon is. A kilenc csillag sorsában a „bosszú harag” kettős kategóriájáig erősödő belső érzés (a vers utolsó sorában), az öregemberben immár fokozhatatlan: „ő már örökre megmarad” –, s bizonyára azért sem csillapulhat, mert az élet végét is jelzi. Az élet lezáruló, legvégső szakaszát is

rögzíti a vers, a magányba rekedt falusi öregembernek azt az állapotát, amely az eltávoztott gyermekek életén való töprengés kínzó jegyében telik el a legutolsó pillanatokig, mert ez maradt az utolsó létértelem-fókusz a maga fájdalomosságában is.

A magokban jelzett gyermeksorsok csillagfutású fájdalom-ívekké tágulása, egytől-egyig szomorú lefutása, az elhagyatottságba futó, külön-külön is felzaklató, kínzó emlékek képi háttérében – mint szerkesztési modell – minden bizonnyal a Kalász László által anynyira becsült és ösztönző erként is sokszor forgatott *Káleválnak* az a szakasza is ott áll, amelyben Loviatár, a vak boszorka betegségdémonokat szül, rászabadítva őket a világra:

Tuoni hunyt szemű leánya
Méhét már kiürítette,
vad fiait rakja rendre.
Kilenc kölykét így veté el
Egyetlenegy nyári éjjel

Nevezgeti magzatjait
Rendezgeti fajzatait:
Egyikből szerez szegezést
Másikból csinál csikarást,
Egyikből kanyarít köszvényt,
Másikból gabalyít görvélyt,
Kelést egyikből dagasztott,
Rühöt másikból ragasztott,
Egyikből fenét fakasztott,
Másikból dögöt szalasztott.

(Vikár Béla fordítása)

De ott bujkálnak Kalász sorai között József Attila *A hetedik* című versének motívumai is, sőt népballadák, mesék, dalok, hiedelmek teljes komplexuma, továbbá ami ezeken is túl van: a XX. század második felében, a szocializmus korszakában a magánnyal tusakodó falusi ember, paraszt lelki alkata, fiziológiája, látomásai, félelmei e gyermekei gondoskodásától s a szélesebb társadalom figyelmétől is eltávolodott létben. Az öregtől elszakadó sorsok fájdalommal, szenvedéssel eljegyzettsége alapvetően ebből a látószögből, s nem a gyereksorsok önértékéből: azok egyedi tartalmából fakad.

A mű távolabbi, a képzeti-hiedelmi forrásait keresve a „kötő”, a „kötény”, mint a szerelmi teremtés, a vágy, a szülés színhelye, mint az anyaöl, az asszonyi öl metonímiája és a színváltással kifejezett tragédia, a Kalászéval azonos poétikai szerepben jelenik meg korábban a hasonló származású és forrásvidékű lírikus előd, Sinka István műveiben is. „Utánuk elfakult / szép Bondár Ilona, / hervadt kankalin lett, / fekete viola” – írja például a bihari-sárréti költő a *Fekete viola* című versében, azt a lélektani helyzetet festve le, amikor anyai nagyanyja hírt kapott Isaszegnél leszúrt fiairól. A kötény színének vagy állapotának megváltozása szintén hasonló sorsfordulatot jelez Sinka archaikus szemléletében, mint később Kalász versében a köténybe vetett magoké.

Estéim sírósak, dalom: megszűnt patak,
nagy kéktenger kötöm végig ketté hasadt.
Hová temessem el eltörött gyűrűmet:
földbe ásták bele az én gyönyörűmet.

(*Fiatal anyának sirató éneke*)

Közismert *Simon Virág* című költeménye az egyik legpontosabb példa a viselet színváltásának érzelm kifejező párhuzamára. Az asszony csizmája és kötője akkor válik örökre feketére, amikor szerelmese halálhírét hozza: „Mondhatatlan kinja helyett / pár szóval szólók felőle: / fekete lett a csizmája, / fekete lett a kötője.”

A képlet, amelyben a messzire járó ember sorsfordulata vagy tragédiája abban fejeződik ki, hogy otthon egy ruhadarab, használati eszköz a színében vörösre vagy feketére változik, már a népköltészetből ismeretes vonás. Olyan mágikus jelenés, amely a mágia, a mítosz színterén és ezek maradék folklór-hiedelmeinek az erőterében közvetít fájdalmas üzeneteket. A magyar népmesék vagy népballadák sora tanúskodik a vörösre vagy feketére változó kendő, a vérré váló mosdóvíz paralel tartalmú lélektani kódjairól. Ezek közül emel ki egy motívumot Utassy József is, nagyhírű *Magyarország!* című alkotásában a nemzeti sors negatív történeti fordulatainak tömör képi összegzésére: „s Hadak csillagporos Útján / pirosra vált kendőm, / pirosra vált kendőm.”

A Kalász-vers feketére változó magjai az öregember kötőjében egy költészettörténeti motívumháló archaikus tagjaként tehát az analógiás, a mágikus üzenet emlékeit és képi formáit őrzik. Asszony vagy férfi egyaránt lehet az emlékező öreg, a szerző maga a kérdést szemantikailag nyitva hagyja, mert kötőt a falusi férfiak is viseltek egyes munkák közben. (A ház körüli foglalatosságok inkább férfira utalnak, az asszonysors fájdalomnak lehetőségét viszont a női ölben cseperedő magok látványa rögzíti. Valószínűleg azért is érdektelen a kérdés, hogy férfi-e vagy nő-e a magányos öreg, mert egy létállapot nemektől független tragikumát kívánta a költő megragadni.)

A mag-csillag-fájdalom metaforalánc mellett a vereshős pszichológiai portróját – jórészt a csillagok átváltozási sorozata alatt – felmutató öregember fizikai-fiziológiai portréja is látványosan fogalmazódik meg a műben. A fizikai megtörtség, a gyöngeség, az öregkor betegségei és az ezekkel járó lélektani helyzet is érzékenyen forognak egymásba a kép-kockákban. A testrészek közül a kéz „göcsörtös ág”-ként jelenik meg, az öreg szeme nem is tudja, hogy a belső emlékezet és a külső elképzelés kettős készleteseiben melyik gyermeke után is nézzen, az eke már csak „cammog”, a tántorgó öreg erőfeszítésére, a kép-váltások a szédülés helyzetét imitálják a házat és a környezetét leíró sorokban.

A népi irodalom effajta (a lélekre is irányuló) szociografikus törekvéseit – különösen a próza (regény, novella, szociografikus regény) tekintetében az irodalomtörténet-írás már alaposan feltárta. Kevesebb erőfeszítés történt a próza mellett a népi líra ilyen irányú tartalmának szintén erős vonulatot képző felmutatására, noha elsősorban Illyés, Erdélyi és Sinka munkásságának értelmezése során ez a költői ág is fokozott figyelmet kapott. A lírában megjelenő népsors, élethelyzet-analízis ugyanakkor nem kizárólag a lét külső feltételeinek – szokásoknak, életkörülményeknek, szociális konfliktusoknak stb. – a Petőfítől érzékenyebben kitaruló feltérképezésére szorítkozik, hanem a megjelenített paraszt- vagy munkásalakok belső pszichés állapotának: gondolkodásmódjának, világképének, érzelmi

állapotának rögzítésére is. A két világháború közötti népi mozgalom a költészetben számos nagy műben mutatta fel ezt az eddig rejtett, felszínesen látott, vagy ismeretlen belső világot: az érzelmi helyzet, az emocionális típus, az adott lelkiállapotok vonatkozásában is. Erdélyi Józsefnek az *Ibolyalevél*, *Tűzrománc*, *Nagyapám szekere*, Illyés Gyulának a *Szomorú béres*, *A kocsis csak állt...*, *A kis cselédleányra gondolok*, Sinka Istvánnak az említettekén kívül az *Öreg juhásznő búcsúzik régi legelőktől*, *Csillagvesztés*, *Megszépült juhászok*, *Kospásztortány ködkék szoknyában*, *Juhászbojtár nagy esőben* című alkotásai lehetnek ismertebb példái ennek a költői tendenciának.

Kalász verse a népi lírának ebbe az örökségébe is szervesen illeszkedik – túl a Kádár-kori falusi sors öregeket érő tragikumának dokumentálásán. A pszichológiai ábrázoló igény pontosságát az is tanúsítja, hogy a csillagok futását felsoroló logikai rend szigorú következetességéből egyetlen helyen zökken ki a vers, éppen az öregember magányos-émlékező állapotának egyszerre lelki-fizikai-környezeti ábrázolásakor:

halállepe virágon
kéményedben bagoly huhog
tántorogsz cammog az eke
szélben jár a ház fedele
falát vérrel tapaszthatod
émlékekkel dagaszthatod

Az egymás mellé emelt, jelenésszerű, de mégis szociográfiai pontosságú sorok egytől-egyig az öreg iszonyatos magányát, elesettségét, gyengülését érzékeltetik: az életfeladkozás mozzanatával. A huhogó halálmadár tanyájává lett, leromló, imbolygó fedelű ház, a vérrel (egy élet erőfeszítéseivel) tapasztott, ma már csak emlékekkel dagasztott házfalának képe ugyanúgy, mint a reális pillanatképet adó, rogyadozó mozgás rajza az elnehezült eke után.

Miközben a költő egy mágikus és egy lelki folyamatot dokumentál, rögzít, és ezzel egyidejűen tipizáló, pszichológiai és szociográfiai helyzetjelentést is megfogalmaz az öregről, továbbá poétikailag egy szerteágazó, több műfajból s irodalmon kívüli elemből is (rítus, babona, hiedelem) egybefuttatott archaikus erőteret működtet, egyszersmind egy különleges műformát hoz létre. Az így egybegyűrt komplexum sem mint „bartóki” dal, sem mint archaikus forma-imitáció, sem pedig mint nyugati mintájú modern vers nem értelmezhető kizárólagosan. Különálló, szinte egyedi műfajként kell ezért feltételeznünk azt a verstípust, amit Kalász László a történelem kulturális mélyrétegeiből élénk állít, mert műve egyszerre lesz rítusleírás, fájdalom-ének, realista helyzetkép, egy belső állapot közvetítése a drámaiság, líraiság és epikusság elemeivel; olyannyira, hogy a versmondó (beszélő) maga is izomorf alakzattá válik művében. Hol elbeszélőként, hol megszólítóként, hol leíróként jelenik meg, a költemény végére pedig azonossá válik az elhagyott öregemberrel.

Kalásznak a terjedelmében viszonylag nem nagy, rejtejes üzeneteiben és sűrített tartalmában annál jelentősebb verse ezért fontos műfajelméleti kérdéseket is felvet. A műfaji besorolása abszolút bizonytalan, legalábbis az euro-atlanti műfaji hagyományok görög alapon kifejlesztett tipizálási rendszerében. Miközben a vers zártsága, határozott stílusa a maga egyediségével – nyilvánvalóan népköltészeti, folklór alapú – kidolgozottságot, örökséget, típusvonásokat tükröz. Az epiko-lírai archaikus áttűnéseket, a műnemi vo-

násaiban még elhatárolhatatlan, kialakulatlan műnem-jegyeket maga a folklór és mögötte az archaikus eredet igazolja és táplálja: a műnemek és műfajok születése előtti, jórészt a rítusokhoz tapadó szövegalkotás, azaz a „pre”-irodalom ösztönzései. (Azt, hogy az epika és a líra még el sem vált egymástól ebben az imitációban, az is igazolja, hogy a lírában megjelenő személyiség hol harmadik személyű objektivitásban – kívülről jövő rátekintéssel –, hol pedig a belülről kifelé néző első személyű állapotban kerül kifejezésre, azaz a mű szemlélete „ide-oda inog” az epikai és a lírai ábrázolás között.) Ezek a jegyek a ballada, az erőének ellentétes pólusán álló panaszdal, fájdalomének, a keserves és sirató-ének, illetve ezek műfaj történeti-formai előzményeinek hatását tárják fel a versben. Mindezek mögött pedig az epikát, lírát, drámát még nem ismerő, hanem e kategóriák előzményeit formálni kezdő mágikus-mitologikus gondolkodás és szövegalkotás nyomait.

A babonákkal, jelenésekkel érintkező, a kozmikus (csillag) és az egyedit (mag), a makrovilág egészét, arányait és a parányit egymás mellé szervező, a párhuzamokkal s ellentétekkel, továbbá kalevalai reflexekkel telített versindítás mellett a taxonomikus versszerkesztés és számos, a mágiára és a mítoszi antropomorfizációra egyaránt utaló mikropi elem tanúsítja ezt.

Kalász szintetizáló eljárása tehát olyan – különböző ösköltészeti vagy archaikus folklór-eredetű „műfajokból” egybeötvözött, a felező nyolcas páros rímű, Vikár Béla-típusú kalevalai ütemére szabott – alkotást hoz létre, amely sűrítve tartalmazza mindezeknek az előzményeknek egyes vonásait, ugyanakkor egy másik rétegében rendkívül pontos, realisztikus, dokumentatív, szociografikus hitelességű üzenetkört is közvetít, mind a lélektani oldalon, mind pedig az életkörülmények felrajzolásának tekintetében.

A *Kilenc csillag* című alkotást mindezek a források és hatások teszik a megformálás tömörítő, elementáris természetével együtt emlékezetessé. Még akkor is, ha az olvasó személyes kultúrája, olvasottsága természetes korlátai miatt nincs is birtokában a művet alakító kulturális antropológiai erőrendszer minden egyes elemének, összességében viszont sűrített, erős emberi üzenetként hat rá a vers jelhalmaza.

Amely a Kalász László-i „kalevalázó” örökség egyik legszebb darabját teremti meg a versben.

VALLOMÁSOS TERMÉSZETI DAL, GAZDAG ASSZOCIÁCIÓS MEZŐVEL

Kalász László *Anyámnak kontya van* című versének értelmezése

ARANY LAJOS

Szövegváltozatok, jelzésszerű központozás

Először a Kortárs folyóirat közölte a költeményt, az 1961. februári számában. Nemcsak a központozása, szövege is eltért némiképp a ma ismert változattól. A verset akkor meg-glosszázták az Élet és Irodalomban. A költő Zimonyi Zoltánnal beszélgetve, egy interjú-ban idézte is a kifogásolt szakaszt: „*Csak akkor leszek kedvesed, / Ha kerek kontyod lesz neked, / S úgy tudsz szeretni, mint anyám, / Ki minden búmat kitalál.*” Felidézte, mi történt a *Ja* című kommentár megjelenése után: „A glossza szavá tette, hogy kellett volna oda a rag: »kitalálja«. És akkor Kardos Pál professzor úr tollat fogott, és egy válaszcikket írt, amelyben azt taglalta, hogy a három versszak igenis tud még Ady és Arany után is újat mondani a szerelmi költészetben. Nagyon elfogult volt irántam, tehát ebből látom, hogy szeretett, mert azóta én magam is tudom, hogy stilisztikailag valóban nem volt jól megoldott ez a versszak.” Kalász László módosított a zárlaton. A vers javára tette. Így lett az hibátlan remekmű. Cs. Varga István Kalász-könyvében és egy tanulmányában is idézte Kardos Pál szavait. Ennek alapján itt is citálunk a neves debreceni irodalomtörténész (1900–1971) e versről írott gondolataiból: „Ősi érzést fejez ki új módon: a férfi vágyát, aki kedvesében is anyját keresi. Nem kis elődök nyomán jár: Petőfi (*Szeretlek, kedvesem*) és Ady (*Mária és Veronika*) után is képes újat mondani.”

A verset – bő fél évtizeddel később – a *Szánj meg idő* című kötet már így hozta:

Anyámnak kontya van

*kerek,
sötét és dús, mint egy meleg
eső utáni éjszakán
sötét és dús a lomb a fán.*

*Anyámnak szíve van, meleg,
piros és fáj, ha nem merek
időnként szemébe nézni:
ő minden gondomat érti.*

*Csak akkor leszek kedvesed,
ha kerek kontyod lesz neked;
ha mint anyám: első jajomra
gyógyírt találsz minden bajomra.*

A véglegesnek tekinthető szöveg – a *Nehéz a szó* válogatott kötetben (1984) a leg-
szükségesebbre egyszerűsített, jelzésszerűvé tett központoszással – így fest:

Anyámnak kontya van

*kerek
sötét és dús mint egy meleg
eső utáni éjszakán
sötét és dús a lomb a fán*

*anyámnak szíve van meleg
piros és fáj ha nem merek
időnként szemébe nézni:
ő minden gondomat érti*

*csak akkor leszek kedvesed
ha kerek kontyod lesz neked
ha mint anyám: első jajomra
gyógyírt találsz minden bajomra*

Kalász László csak a két kettőspontot őrizte meg a korábbi központoszából, elhagyta a strófákból a vesszőket, a versszakok végéről a mondatvégi pontokat, a harmadik strófából a pontosvesszőt és a szöveg összes nagybetűjét, kivéve a cím első elemét (*Anyámnak*).

Az egyes mű többféle értelmezést is kínál és enged meg. Még szabadabbá vált ez az írásjelek és a verzál kiiktatásával: az asszociációs mező szélesebbre tárult. (Nem divatból egyszerűsödött a központoszás, hanem a még aktívabb befogadói magatartásra apellálva maradt el a végső szövegből a nagybetűk sora és több, a korábbi szövegváltozatokban még meglevő írásjel.)

E gazdag mező átprésztázására teszünk kísérletet az alábbiakban.

Őshelyzet, idő, számszimbolika

Egy-egy költemény szerző által kijelölt kötetbeli pozíciója mindig üzenetértékű. Az *Anyámnak kontya van* című (s kezdetű) dal a *Szánj meg idő* (1967) kötet első ciklusának – *Műemlékeim* – darabja.

A költő kötetcímbé foglalja, a beszélő, a lírai alany kimondja, így az olvasó is a gyűjtemény minden versére érvényesnek tételezi a **könyörgés archészituációs gesztusát** (*Szánj meg*), a meghallgatásra találásában való bizodalmat. A költő kötetmokra emelte az **időt** is: s ez, mint a 20. század egészének egyik fő filozófiai problémája – amely mint bölcséleti probléma az új században is érvényes maradt, sőt – a vers keletkezési dátumát

is mintegy tágabban megjelölhetővé, **a költemény felvetette problémá(ka)t, a vers értékrendjét időtlenné, avagy örökérvényűvé teszi.**

Jelentéssel az is, hogy az idő kérdéskörével érintkezik a cikluscím (*Műemlékeim*), valamint a verscím egyik eleme, a jelen idejű létige (*van*). Szerepe lehet a vizsgálódásban a számszimbolikának is. A Jelképtár szerint „talán a legfontosabb szakrális szám” a **háromas**. Az időre a cím **harmadik eleme** utal; az első ciklus – egyben az egész kötet – **harmadik darabja** ez a vers, **három szóból** áll a címe, s **három strófa, 12 sor** alkotja, az első öt sor idillje után a további 7-ből drámai hang hallatszik.

„Az $1+2=3$ azt szimbolizálja, hogy az ég és a föld egyesülése létrehozta az embert, s ezzel teljessé lett az isteni megnyilvánulás. A 3 ezért a **totalitást, az isteni rendet, a tökéletességet, az Isten–világmindenség–ember rendjét**, a Világ hármas osztottságát szimbolizálja.” A világegyetem és az ember – számmisztika szerint való: a 3-asra, a 7-esre, a 12-esre épülő – harmóniája, tökéletessége és teljessége olvasható ki e vers számaiból, de beleérthetjük az emberi **teljességet** és **tökéletességet**, illetve annak vágyát: a teljesnek, tökéletesnek érzékelt anyai szeretetet, illetve a potenciális szerelmi teljesség áhítását; s igaz, a Szentháromság és a múlt-jelen-jövő mellett az apa-anya-gyermek számát még nagyon ismert számjelképi hármasnak, itt az **anya-fiú-kedves** alkotja ezt az együtttest.

Egyszerű szavakból – verspalota

A költemények sűrűn szövik szövegükbe a szépirodalmi nyelv szavait; az ilyen versbezdéhez képest szokatlanul egyszerű, **köznapi szókincs – népköltészeti szókészlet** – alkotja a verstestet: az összesen 36 szóból 27 (!) a leggyakoribbak között van a magyar nyelvhasználatban a Magyar értelmező kéziszótár legújabb kiadása szerint. Ezek: *ért, lesz, mer, talál, van; anya, baj, éjszaka, fa, gond, kedves (főnévként), szív; meleg, piros, sötét, utáni; első; minden, ő; akkor, csak, időnként; a; egy; és, ha, mint*. A mutató ezeket **1**-essel jelöli. Szintúgy sűrűn használt szavaink (**2**-es áll előttük a vonatkozó szócikkben): *fáj; eső, jaj (főnévként), lomb; kerek; neked*. S közepes gyakoriságú a vers szavai közül a *gyógyír, a konty, a dús*. (Eléjük **3**-ast írtak.) Meglepő: e költemény egyáltalán nem tartalmaz ritkábban használatos szót (amelyeket **4**-essel, illetve **5**-össel jelöl a szótár)! Tehát nyelvünknek kizárólag az **alapszókincséből, törzsszavaiból** választott. Másfelől csupán kettő számít a **szépirodalmi nyelv** szavának, a többi köznyelvi. A szótárnak a 'csak a szépirodalomban, a költészetben használatos' megjelöléséhez hozzáfűzzük: az itt elvont jelentésben ('enyhülést, vigasztalást hozó dolog') szereplő *gyógyír*, a főnévként elemzendő *jaj* és a főnévi *kedves* ('valakinek a szerelmese' jelentésben, illetve a bizalmas nyelvhasználatban szokásos 'valakinek a jegyese' értelemben) is nemritkán felroppen a köznapi ember ajkáról is, mivel archészituációkkal függ össze.

Ha e dal nyelvének ezekre a vonásaira tekint az olvasó, máris érzi s tudja: **lényeges, kikristályosodott és világos** az, amiről e versfutam beszél. Mert a népköltészet beszédéhez hasonlóan **tiszta és egyszerű a nyelvhasználata**. A köznapi életből vett szavaknak nemcsak a mennyisége, hanem minden egyes szónak a tartalma is utal arra: ez a szöveg **minden időben mindenkinek szól, mindig mindenkit megszólíthat, mindig**

mindenkire igaz lehet. Mert miről hoznak hírt? Az ember külső és belső tulajdonságairól, természeti történésekről, a forma, a szín világáról, ősi érzelmekről. A „helyettem írták” érzésével olvassa hát a verset az egyszerű ember is.

A konty – a befont vagy összecsavart, a fejen feltűzött népi hajzat – asszociálja, felidézi a (régi) népies kifejezést: a „konty alá kerül” jelentése ez (volt): ’férjhez megy’; a „kontyot tesz (valakinek) a fejére” és a „felteszi a kontyot (valakinek) a fejére” pedig ez: ’feleségül vesz (valakit)’. E képzettársítás nyomán a *kedves* főnév jelentéstartalma ebben a versbeszédben lehet az említett két meghatározás szimbiózisa is: ’[valakinek a] szerelmese + ’jegyese’.

A (nép)dalokra jellemző **egynemű** (azonos elemekből álló) szövegszöttek sajátja az őshelyzetek ritmikus, örök voltát jelző, valamint a nyomatékos kidolgozást szolgáló ismétlődés is: lesz (2), van (2); anya (3), konty (2); dús (2), kerek (2), meleg, sötét (2); minden (2); a (2); ha (3), mint (2).

Amint puritán, egyszerű építőkövekből izléses, szép, stílusos épület készülhet: köznapi szavak kifejezőeszközökben gazdag stílusremeket, afféle **verspalotát** alapoznak itt – a közbeszédben is aktív szavak kiválasztása, majd megkomponálása útján is születhet művészi alkotás! Így az alkotó a mindennapok szószedetét mekkora bravúrral formálta művé, hogy mennyire mesteri mértékkel merített gazdag költői eszköztárából, annak ékes tanújele: a verset – mint a dal műfajú költeményeket szokták – **megzenésítették**, méghozzá gyönyörűen.

A vers minden hangzáseleme jelentésszerű. Vagy ahogyan Arany Jánosról szólván Kovács Gábor fogalmaz: a versben „minden hangzásalakzat egyben jelentés- és gondolat-alakzat is”. A Kalász-dal **hangzásvilágának** meghatározó jegye a **játékos verszene**. Van benne **asszonánc**: azonos magánhangzókat, rokon mássalhangzókat tartalmazó rím (*kerek – meleg – merek*), s asszonáncként csengenek össze – rímjátékot eredményezve – a rím��avak: *jajomra – bajomra*. Rejt a szöveg belső rímet is: *leszek kedvesed*. A **játékos rímek**, egybecsengő szópárok (*meleg – kerek, jajomra – bajomra*) József Attila hasonló nyelvi formuláit idézik (pl. csecse – becse; magam – magam, hevét – s nevét). Játék ez a szöveg a **világos és sötét (magas és mély) magánhangzókkal** is. (Okkal írta Kosztolányi Dezső: „minden költő gyermek”). Mindez a szellemes, gyermeki játék a szavakkal: **elvációs** eszköz, a jajokon, bajokon való felülemelkedés segítője.

A népdalok hangzásvilágával való rokonság bizonyossága a **páros rím**. Mint a népköltészetben s a hozzá közelálló érzelem- és gondolatvilágú műköltészeti alkotásokban, az effajta rímek – Szathmári István szavaival – „fokozzák az egyszerű érzés keltette hangulatot”. S tegyük hozzá: a **kötődés, a szeretet, a szerelem jelzésére, érzékeltetésére** is hivatottak. Éppúgy e ragaszkodás kifejezői, mint a vers **szokatlanul nagyszámú birtokos személyjele**: tíz ilyen szóelemet számolhatunk össze a vizsgálódásunk tárgyául választott versmezőben (*anyám, kontya, szíve, szemébe, gondom, kedvesed, kontyod, neked, jajom, bajom*). E morfémák a megjelenített **ellentétek** versi térképét is kirajzolják: *kontya, szíve, szeme, kedvesed – gondom, jajom, bajom*. A sűrűn előforduló birtokos személyjelek kézenfekvő jelei az alanyiságnak, s az e dalt jellemző **személyességre** is utalnak. E toldalékok eszünkbe idézhetnek más, hasonlóan jelentésszerű toldalékolású szavakkal élő műveket, így Petőfi János vitéz című elbeszélő költeményét, amely egyetlen strofában négy ilyen morfémát vonultat fel, s amelyben ezek a Kalász-dalhoz hasonló, ellentétező

„üzeneteket” is tartalmaznak: „Gyere ki, galambom! gyere ki, gerlicém! / (...) Aztán a mostohád sincs itt a közelben, / Ne hagyj, hogy szeretőd halálra epedjen.”

A birtokos személyjeleknél jóval kisebb számban előforduló igeragok (merek, érti, leszek, találsz) szintén jelentéshordozók, ugyancsak a személyesség mutatói. Tartalmas szófaji és stílus eszközt a **pozitív jelentésű igék** dominanciája is: a megismételt létigék (*van, lesz*), illetve az *érti*, a *találsz* az **eleváció** kifejezői, s mint **ősi cselekvési és létezési** formák itt az **őshelyzetek, az elemi érzések, a minden korszak által visszavágyott aranykori idill közvetett megidézéséhez** rendelt nyelvi elemek. A **szóhangulat**, „az egyes szavak érzelmi velejárója” úgyszintén: a dalból egészében a legegyszerűbb érzések, archészituációk ősi bensőségességének, familiaritásának összetett hangulata árad (anyám, konty, szív, meleg, kedvesed, jaj, gyógyír, találsz, baj), egyszersmind valami végtelenség és könnyedség (sötét, meleg eső, éjszaka, lomb), a kozmikus szereteterő nagysága, a létezés fensége (kerek, dús, piros, fáj, minden, van, leszek, lesz).

A tömörség, a lényegre törés, a plaszticitás, egyben a nyelvi könnyedség, gördülékenység, kifejezőerő szolgálója – s a láttató erőé, mint az impresszionisták alkotásaiban – a **nominális stílus**: a 25 névszói elemre mindössze 6 ige (négy létige és két cselekvő ige) jut. S hogy e köznap szókincsű költeménynek mennyire változatos a költői nyelvi eszköztára, illetve hogy a plaszticitást jelző, ám a versnek statikus jelleget adó nominalitást – a ritmikus hangzásvilágon kívül – más szerkezeti komponens is ellenpontozza, annak tanújele a népdalokra is jellemző kereszt alakú szerkezet, a **kiazmus** (két-két azonos szerepű szószerkezetnek, mondatagnak, mondatrésznek ellentétes sorrendű, de akusztikailag szimmetrikus elhelyezése): Anyámnak kontya van *kerek*; *kerek* kontyod lesz neked – e struktúra stílushatása ugyanis az ellentét és szimmetrikus elhelyezés, keresztveződés **mozgásélménye** nyomán keletkezik. Dinamizmussal, feszültséggel tölti a sorokat az **ellentéző kiemelés** is (*jaj, baj – gyógyír*). Ritmust ad a **paralelizmus** is, a költészet egyik ősi eszköze, az olvasót mindig emlékeztetve arra (mint a szövegbeli igék): a versmező a legősibb helyzeteket jeleníti meg. A ritmus a versben – mint Kovács Gábor írja – „az ismétlődő szekvenciákba összesűrített jelentésegységek szerveződését is magában foglalja”, így e költeményben a **négyszeresen visszatérő anyakép** és a szintén a **teljeségre utaló körforma** ugyancsak **négyszeri megjelenítése** is ritmikusságot ad a versnek, amiképp a mondategész szerkezeti újrázása (*Anyámnak kontya van kerek – anyámnak szíve van meleg*), továbbá az **anafora**, az ismétlésen alapuló alakzat, itt a kétszer is azonos szóalakkal (*anyámnak*) való strófakezdeksként, valamint a mellérendelő kapcsolatos szószerkezetek sor eleji ismétléseként, **előismétlésként**:

sötét és dús...

(...)

sötét és dús...

Mozgalmasságot, változatosságot eredményez két mondattani sajátosság is. Az egyik a **fordított szórend (inverzió)**: *kontya van kerek; szíve van meleg*. Ez az értelmezős szerkezet a népi nyelvhasználatban a személyek egyértelmű azonosítására is utal: pl. „hívtó János, Kovács; beszélgettem Istvánnal, Kissel”. Sugallva: az egyszerű nyelvben **minden(ki) az, ami!** Egy másik inverzió – *nem merek / időnként szemébe nézni* – az ál-

lítmány (*nem merek*) nyomatókát jelezve helyezi e mondatrészt az időhatározó (*időnként*) elé.

Egy másik versmondattani jellegzetesség, az **enjambement**, a nyelvtanilag összetartozó állítmány és határozó mesterséges elválasztása, az utóbbi új sorba tördelése, tehát az áthajlás, átlépés: ez, mint a versépítkezés egy újabb szervező komponense, szintén előreugratja (a következő sor elejére emeli) az időhatározót, mintegy jelezve a lelki vihart, a lelkiismeret megszólalását: a beszélőnek belső szükséglete az anya számára *időnként* „gyónni”. A *meleg eső* még szorosabban összetartozó szerkezetét megbontó áthajlás, az eső új sorba tördelése is kiemelő szerepű: a természeti történés **megtisztító erejére** utal, a szeretet és a szerelem hasonló erejének allúziójaként. S egyben a **termékenységre** (ítteni összefüggésben az anyaságra) utal: a „májusi eső aranyat ér” – mert veteménynevelő, termésjavító – közmondást asszociálja.

Konty – „égi Föld” – lombglória

Nézzük, a költői gondolat- és eszköztár mely elemei érzékeltetik az anya központi szerepét, más szóval: a beszélő anya iránti szeretetét, nagyrabecsülését, tiszteletét! Ennek vizsgálata közben arra is fény derül, az anya mely tulajdonságai készítik a beszélőt anya-apoteózis teremtésére.

A háromszavas cím, illetve a kezdősor címként kiemelt három szava (*Anyámnak kontya van*) nyelvtanilag egyszerű kijelentés, létigei állítmánnyal (*van*) és úgynevezett **birtokos részeshatározóval**: *anyámnak*. Már az első szó utal az említett (**lírai**) **személyesség** meghatározó jelenlétére, s a versfutamat végigkíséri ez a jellegzetesség: a más vonatkozásban már szintén szóba hozott birtokos személyjeles főnevek és igeragok mintázzák a költemény nyelvi szövetébe a személyességet, a felforrósodó vallomásosságot. S a kommunikációs folyamat vevőinek, a befogadóknak legszélesebb köréhez is elérő szóválasztástól a szóhangulaton át az idill mindenkori vágyának közvetett kifejezéséig több más, a költemény nyelvi megalkotottságára valló komponens is egyértelművé teszi tehát: a lírai művekre, köztük a (nép)dalok beszédmódjára jellemző **lírai személyesség** meghatározó vonása e versnek.

Többféle nyomatókkal él a nyitány. A cím mindig hangsúlyos első szava – *Anyámnak* – mellett a létigei állítmánnyal is nyomatókosított *kontya* alany, továbbá az első sor egyetlen szava, a különálló *kerek* a költemény **három** meghatározó motívuma, jelentéshordozó eleme: számjelkép. (A motívum definitív jellemzője, hogy rendszerint ismétlődik a versekben. A *kerek* reprodukciója a kör-, a gömbmotívum révén a *lomb*, ekképp az újrázott konty mintegy megnégyszerezzi a *kerek* szó itteni jelenlétét).

E dal, mint Kalász László sok más költeménye, egy képből bomlik ki: ez a középsőként kiemelt, a nyitány centrumába állított *konty*. Látványfelidézés kezd tehát a verset. S a kontymotívum nyit olyan asszociációsort, amelyben a természet, a szeretet és a szerelem értékei, az érzetek, az idővel való birkózás stb. egyaránt helyet kapnak. A kontyhoz mint földi, földközeli látványelemhez minősítő értelmező (*kerek*) és költői kép (a *lomb*hasonlat) kapcsolódik. Mindkettő, a kört és a gömböt is képzeletbe idéző költői eszköz a földtől való eloldódás, a **kozmikus tágitás** eszköze.

A népdalokra jellemző, hogy az első sor tekinthető egyben címnek is, de itt az efféle kiemelés mellett újjal is él a vers – kétszeresen nyomatékosít: a nyitó sor címmé nőttetett három szaván kívül a minősítő értelmezőt külön hangsúlyozza, azáltal, hogy e szó egyedül alkot verssort! Az értelmező (hátravetett jelző) mondatrészi funkciója a jelzett szóban megjelölt dolog (itt: *konty*) utólagos értelmezése. E mondatrész nemcsak ennek okán, hanem amiatt is hangsúlyos: az ilyen szerkezet sajátos stílushatását az adja, hogy csak a jelzett szó után következnek a jellemző vonás megnevezése. Így a *kerek* – tekintve a kör-, illetve gömbmotívumnak a szövegben az ismétlődő *konty* által való négyszeri repetícióját is – különös nyomatékú.

Az intonálás értelmezős szerkezete (*kontya van kerek*) sejteti, előrevetíti a hasonlítást. A hajkorona formájára való utalást nyomban annak természeti megfelelője követi: „sötét és dús mint (...) a *lomb*...” A **szemléleti hasonlat** egyik komponense, az összehasonlítás alapjául szolgáló (egyik) motívum, kiemelt közös jegy, hasonlóság: a *dús* az asszonyi termékenység jelképe. Azzal, hogy a beszélő a *kontyot* sűrű, nyári éji *falombhoz* hasonlíja, **elképzelési, nyomatékosabbá teszi** azt, és **sajátos hangulatot ébreszt** e hasonlítottal kapcsolatban: a földközeli hajviselet a képzelet útján a magasba tör, az eget a földdel hidalni hivatott fa *lombját* idézi a versmezőbe. Ezáltal is kozmikus távlatot kap a költemény. Mint Balázs Béla írja: „ha igaz, hogy a hasonlított és a hasonló közül az utóbbi a konkrétebb valóság, melyre, ha új látásomat visszavezetem, hinnem is kell benne, mint valóságban, akkor minden őszintén átélt hasonlatban valami mythosról van szó: a felszínes empirikus világ egy végső értelméről”.

A többszörösen kiemelt *kerek* a gömböt asszociálja. S a Jelképtár magyarázata nyomán további képzettársítások születhetnek: a kör „mindenekelőtt az ég, továbbá a gömb alakú égitestek jelképe (Nap, Hold), a látható és láthatatlan égi »kör«-öké” (Tejút, állatöv, planétapályák, főkörök, égi egyenlítő, melynek korong alakú síkja a naiv világképben a **paradicsommal**, az »égi Föld«-del azonos)”, továbbá a „**folyamatosság, örökkévalóság, tökéletesség, a harmóniáé, a végtelené**”, illetve „**a zártság és védettség**” (mágikus kör, gyűrű), **az egység (tér és idő egységéé is)**.

A népdalok „Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok, / A szegénylegénynek utat mutassatok”-féle tágas, univerzális szemlélete érvényesül itt. A Juhász Ferenc-i kozmikus látásmód: „A vers én vagyok, te vagy, a vers a Világ...” (A tízmilliárd éves szív című kötetének Második üzenet című költeményéből).

A vers fókuszszava: az anya

A *meleg* mint az *eső* jelzője a következő strófában a szív értelmezőjeként (szíve van *meleg*) növeli a meghittséget, a vers hangulatának hőfokát, szorosabbá fonja a tudatban természet és ember (*eső; szív*) világát, egyszersmind visszaáramoltat a versnyitó szóra is egy fajta melegségérzetet: az ismételt *meleg* felől visszafelé olvasva tehát az *Anyámnak* szó eleve meglevő, érezhető, a szeretet keltette hőjét még melegebbnek érezzük: így válik az egész verstestben érezhető forró hóáram részévé az első szó, egyszersmind a költemény **fókuszszava: az anya**. Azzá avatja a versszerkezet, a -kompozíció is. Az *anya* a három kis strófa mindegyikében helyet kap. S mindvégig érezhető a jelenléte. A címnek,

egyben a költeménynek, így az első sornak a nyitószava, az egész versben az egyetlen nagybetűs szó. A anafora is kiemeli:

*Anyámnak kontya van...
(...)
anyámnak szíve van...*

A középső versszakban személyes névmással (*ő*) is utal rá, az utolsó strófában pedig a kedves megszólítása során, feltételes jelentéstartalmú hasonlító mellékmondatban bukkan fel: „ha mint *anyám*”. Előfordulásának képlete versszakonként: 1–2–1. Egy fajta szimmetria ez a szerkesztésben. Mutatva: a középső versszak középponti is egyben. Az anya totális szerete az **értékszerkezet** egyik tartópillére, a másik a potenciális tartóelem, a kedvesnek az anyaszeretet mélységéhez méltó szerete: a társkapcsolatban a szerelemmel szimbiózist alkotó totális társi érzelemminőség, amely, ha valósággá érik, majdan újabb anyaérzelmet alapozhat meg.

A *melegség* tehát az egész költeményt betölti, s e szónak a betű szerinti másodszeri előfordulása, értelmezőként való kiemelése nemcsak hangulatilag, hanem érzékileg is hővel telíti a dalt. A melegséghez értelmezétként a *szív* kapcsolódik, utalva az anyai **szív-szeretetre**, s megengedve a kedves iránti **szívszerelemre** való asszociációt is.

Az anya agapészeretetére, óvó, értő viszonyulására a versnyelvben **expresszív** szavak utalnak: a *szívhez* vizuális (*piros*) és fizikai-érzelmi (*fáj*) sajátosságok kis kapcsolódnak. *Piros* színe metaforája az anya gyermeke(i) iránti örök aggodalmának. Ezzel összefüggő konkrét közlést is kiolvashatunk belőle: a *piros* a szokásosnál élénkebben dobog, ver. S miért fáj az anyai szív? Mert nyugtalanítja és szomorúsággal tölti el az anyát a versalany viselkedése (*nem merek / időnként szemébe nézni*), nagyon sajnálja, bántja, hogy a beszélőnek olykor nincs bátorsága szemtől szemben, nyíltan feltárni emberi gondjait, pedig (mint a szövegösszefüggés, az előtérbe tolt, a bátorsághiányt hangsúlyozó állítmány árulkodik róla) **tudja**, hogy az anyához bármikor fordulhat: „*ő minden gondomat érti*”. Ez a közlés az anyai **agapészeretet** kinyilatkoztatása, s ezt a nemes érzelemminőséget és egyben magatartást a beszélő az általános névmással (*minden*) abszolutizálva, **anya-apoteózist** teremt. Része a dicsőítésnek a másik, a strófa elején tett deklaratív kijelentés predikatív szerkezete is: a *szíve van*. Tudniillik három ismert köz-, illetve népnyelvi fordulatot, szólást is asszociál: „van szíve” (‘érző lény’); „nagy szíve van” (‘együttérző, érzelmegazdag, jóindulatú’); „melegszívű” (‘akiben sok szeretet, ragaszkodás, együttérzés van’). Az apoteózis kiteljesítéseként, a szeretet **teljességének és egyetemességének** jeleként a *minden* szó is megismétlődik. Ha kiragadnánk e két névmást és közvetlen környezetét a szövegösszefüggésből, az még nem tenné világossá, hogy ezek az anya-apoteózis teremtésére szövegbe rendelt nyelvi elemek. Ezért ideiktatjuk az egész versszöveget (dőlt betűkkel), továbbá (normállal) az odaértendő részeket is. Ezek együtt adják e Kalászdalnak a mindennapi beszédre való fordítását. Együttal – nagyködtőjellel – jelöljük a versmondathatárokat: *Anyámnak kontya van kerek* – (az a konty olyan) *sötét és dús mint* (amennyire) *egy meleg eső utáni éjszakán sötét és dús a lomb a fán* – *anyámnak szíve van meleg* – (az a szív) *piros és fáj ha nem merek időnként szemébe nézni*: (tudniillik) *ő minden gondomat érti* – (Éppen ezért) *csak akkor leszek kedvesed ha* (mint anyámnak a

valóságban is kerek kontya van, [jelképesen]) *kerek kontyod lesz neked (is) – (azaz) ha (képes leszel arra) mint anyám: első hajomra gyógyírt találsz minden bajomra.*

A természet felmagasztosítását követte az ember apoteózisa: a lombkorona, a lombglória külső látványvilága innen nézve válik a szeretet belső teljességének jelképévé, egyben itt növeli kozmikusát a természet az embert, az ember a természetet, bizonyosságot téve arról: e kettő nem választható szét e költeményben, amint a Kalász-líra egészében sem.

Áthatja Kalász László egész költészetét az anyaszeretet. Az anya-apoteózis nem csak az *Anyámnak kontya van* sajátja. Idézzük ennek tanújeleként egy másik versét, elégiába hajló dalát:

Én láttam őt

*midőn virágba lépett
s feje fölött a szirmokat becsukta
megölelte a vágódó bibéket
s hamvát hullatta hamvadzó porukba*

*fényként a karcsú száron leszivárgott
felkápázott egy gyökér alagútja
magára hagyván virágot világot
drága szívét a földbe visszadugta*

Visszatérve értelmezendő versünkre: a motívumvizsgálatot középpontba helyező szerkezelemzés is mindvégig tanúsítja az anya jelenlétét: az 1. versszakban az eső és a falomb képe mellett tűnik fel a kontyos anyakép, a természet és az anya viselete, külseje a nyitány, a 2.-ban a belső világra, a lélekre és a szívre, az érzelmekre való utalásként az anya és szíve meg a szeme szerepel; a 3.-ban – motívikusan keretes szerkezetet alkotva – visszatér a konty: példaként, jelképpé váltan; s új elemként az anyai (és mint lehetőség, a szerelmi társ által nyújtott) gyógyír.

Különvéve az anya jellemzőit: versközépen dobog a meleg anyaszív, s azt az 1. és a 3. strófa kontymotívuma övezi. A biológiai és lelki, konkrét és elvont értelemben egyaránt vehető szívet közrefogja a hajviselet motívuma. S a konty sem marad meg pusztán 'hajviselet'-nek a versben: előbb, a nyitányban az asszociációk révén lebben az égre, majd a zárlatban jelképpé nő.

Másfelől az anya mindig valamivel vagy valakivel való viszonyában bukkan fel: az 1. versszak az **anya és természet** szétválaszthatatlanságára utal. A 2. strófában az anyaszív és -szem mint lélektükör a versalannyal szembesül: az **anya és fia** kapcsolatáról alkotnak képet a sorok, a 3. versszakban **az anya: példa**, a lírai alany **kedvesével való kapcsolatában** a gondoskodás igazodási pontja.

A nyitó öt sorában életképleirő jellegű, tájékoztató kommunikációs funkciójú szöveg törés nélkül vált elbeszélőre, illetve magyarázó, elemző, értékelő elemeket tartalmazóra. E második egység nyitó három sorában (hozzászámítva a vers 5. sorát is!) felerősül az egész költeményt átható érzelemkifejező funkció, a záró négy sor pedig felhívás.

Értékszembesítés is kiolvasható a dalból: különböző érték szintű létállapotokat ütköztet. Az első öt sorban a létminőség **idillikus**. Ilyen a scenika: minden részletében össz-

hangban levő, szép, derűs természeti vidék ez. Benne az anya és a külvilág harmonikus egységben él. Hamvas Béla szerint „ritka mű kelti az őszállapotnak azt a meghitt nyugalomát, amelyet nehéz másként nevezni, mint idill.” Kalász László költészetének több darabja, köztük – első öt sorában – az *Anyámnak kontya van*: ilyen mű. A vers, noha közép-pontjában az anya áll, csak eddig, az ötödik sorig bizonyul anyaversnek, azután válik előbb a beszélőt (a fiút), majd a kedvest is szerepeltető, a **totalis érzelmet** dalba foglaló lírai vallomássá. A kizárólagos **biztosságra**, idilli nyugalomra következik a további hét sorban a – részben változatlan – biztosság (minden gondomat érti; gyógyírt talál minden bajomra) mellé társuló **drámai** hang (piros és fáj), a **feszültség, bátortalanság** (amelyet a beszélő lelkiismeret-furdalása, enyhe büntudata okoz), illetve a **feltételeesség, bizonytalanság** (ha nem merek; ha kerek kontyod lesz, ha gyógyírt találsz). Következésképp: csak a **feltételeesség megszüntetése** teremthet kiváló, idilli létminőséget. Rónay László sorai Kalász László egész költészetére igazak: „Érezni a versekben egy teremtő személyiség jelenlétét, aki hangjával és a világgal való viszonyában is az elveszített harmónia visszaszerzésére serkent.”

A fordított irányú szembenállások: a *gond* és az orvoslásával felérő, mert a szeretettel azonos *érti* és a *baj*, *baj* – *gyógyír* **kontroverzia**, illetve a versfutam értékhiányról hírt hozó elemeit (*gond*, nem merek, *baj*, *baj*) feledtető, az anyához kapcsolódó értékvilágot jelző, megismételt *minden* (mint fix pont) kompenzálják az idillre következő drámai tartalmakat. Így a szerkezeti képletben éppúgy nem a diszharmonia, nem az értékhiány, hanem az értéktelítettség, illetve a harmonia dominál, miképp a versszókincs is az értékeltített szavakat preferálja. Vázlatosan áttekintve ez utóbbit: az értékeltettség szavak (*ért*, *lesz*, *talál*, *van*; *anya*, *éjszaka* [itt a kontextus a kellemességgel hozza összefüggésbe], *eső* [itt a kontextus a kellemességgel hozza összefüggésbe], *fa*, *gyógyír*, *kedves*, *konty*, *lomb*, *szív*; *dús*, *kerek*, *meleg*, *sötét* [itt a kontextus a *dús* értéksgallatához társítja]; *első*; *minden*, *ő* [itt az *anya* szó helyettesíti]) jóval nagyobb arányban vannak jelen, mint az értékhiányra utalók (*fáj*, *nem merek*; *baj*, *gond*, *baj*; *piros* [itt a kontextus a fájdalommal hozza kapcsolatba]) – az ismétléseket is számítva, 28:6 az arány.

A szerkezetvizsgálat zárásaképp a költeményt keretező záró- és nyitószóra utalhatunk: mindkettő az anyával függ össze: az egyik közvetlenül, a másik közvetetten. A legelsőről szólunk már. Az utolsó a *bajomra*. Ez a hitves feladatára utal: gyógyírt találni a férfi minden *bajára*, mint talál az anya a gyermeke első jajára. Mit sugall tehát a beszélő a kedvesnek? A köznapi prózai beszédmód és a lírai sűrítés egymásnak való megfeleltetésével valami efféle: ha gondoskodásban, a lelkemmel való törődésben hasonlatossá válsz anyámhoz (*gyógyírt találsz minden bajomra*) és olyan jó izlésed is lesz, mint neki (*kerek kontyod lesz*), továbbá ha érzelmileg a teljességet nyújtod (*kerek kontyod lesz*), majd akkor vállalom, illetve teljesítem ki veled a párkapcsolatot (*akkor leszek kedvesed*).

Egység, szimbiózis

A dalműfaj homogenitása és sűrített beszédmódja, tömörsége az értékszerkezet elemei s más strukturális tényezők összekapcsolódásában, egységében is megnyilatkozik.

1. Ember és természet

A lombhasonlat az *Anyámnak kontya van* című versben nemcsak a kozmikus tágitás eszköze, e szókép útján teremtődik meg a Kalász-lírában **ember és természet között** mindvégig jelen levő kapcsolat, **szerves egység, harmónia**. Az anya kontyát a beszélő – fiúi szeretettől vezérelt – párhuzamosító képzelete a magasba emeli, lombbá növeszti (s ezt az anya glóriájává szakralizálja a képzettársítás). A fa koronájának motívumát kiemeli a paralelizmus: a *sötét* és *dús* ismétlése. (A minősítő jelzők az egységérzetet is fokozzák: a lomb a sötétben, éjszaka dúsabbnak hat, mint nappal, amikor a levelek közé süt a nap.) A gondolatpárhuzam közös nagy fogalmi körbe állítja a kontyot és a lombot: a legtágabb értelmű természet részeivé teszi. Az **anyatermészet** – 'a nagy természet mint mindennek szülőanyja' – s az *anya* szó már önmagában is – szavatolja az egész dal meleg, bensőséges atmoszféráját, teszi varázslatossá hangulati terét. Ez a dal a képzettársításban összekapcsolja az „anyatermészet” szó idézett jelentését 'a lényt meghatározó sajátosságok összessége' jelentéssel – az *anya* szeretetlenni természetét ez az asszociáció is hatalmasra növeli, egyetemessé avatja. Mint Petőfi sorai: „Mosolyogva néz a földre / A szelíd nap sugara, / Mint elalvó gyermekére / Néz a szerető anya (...) Aludjál hát, szép természet, / Csak aludjál reggelig, / S álmodj olyakat, amikben / Legnagyobb kedved telik. (Itt van az ősz, itt van újra...; Erdőd, 1848. november 17-20.)

Kalász László versében a hangütés, a meleg nyári esőtől kellemessé és barátságossá szelídített éji táj s az *anya* szó eleve melegsugárzó hatása révén a nyitó hangulat kétszeresen is finom és bensőséges. (Mindvégig megmarad a táj otthonosnak a versfutamban.) S az anyatermészet otthonteremtő ereje csak fokozza ezt a meghittséget. Az *anya* Kosztolányi Dezső szerint a legszebb szavaink egyike. Miképp a *szív* is. Belső szépségük miatt. A publicistaként is óriás költő az egyik színes írásában mondja: „Egy új világ kezdődik minden nyelv küszöbén, a szépség új birodalma, új értelmi és érzelmi törvényekkel. Mi tehát a tíz legszebb magyar szó? Ezt felelném, abban a tudatban, hogy válaszom merőben önkényes, és éppúgy jellemez engem, mint nyelvünket: – Láng, gyöngy, anya, ősz, szűz, kard, csók, vér, szív, sír.” Csaknem mind a tíz szó a tág értelmű **természet része, teremtmény**.

Két jelentést is asszociál a rejtett **hónapszimbólum**: a *meleg eső* a májust mint a szerelem hónapjelképét idézi meg a képzeletben, mint Illyés Gyula Benső kikelet című „dal-szöveg”-e: „Arcomat mostam volna abban / – de még inkább a tiedet – / a tél-illatoló orgona-illatban. / De még inkább a szivedet.” S idézi a nyarat, a szerelem **évszakszimbólumát**, mint Petőfi *Te a tavaszt szereted...* (Szatmár, 1846. október 7–10.) kezdetű kis dala: „Te a tavaszt szereted, / Én az őszt szeretem. / Tavasz a te életed, / Ősz az én életem. // (...) Lépnél egyet előre, / Lépnél egyet hátra, / S benne volnánk közösen / A szép meleg nyárba.” S gondolhatunk a 20. századi költészet „**belső nyár**”-gondolatkörére: példaként Rónay Györgynek a kései versek közül való, a lírai személyességtől áthatott Szerápión-legendák *Hová?* című darabjának e citátumára: „Látod ott a madarat? A fél eget átszelte már, / mióta itt vagyunk, neszét se hallani, / csak száll, hasítja egyenletes szárnycapással / a maga tengerét, mindig tovább. Hová? / Mig nyárába nem ér. / Indulhatunk, Szerápión.”

Ember és természet kapcsolata látvány- és hőérzeti – érzéki – élményt is magában foglal: *kerek konty, sötét* (látvány, vizuális élmény) – *dús konty és lomb* (vizuális, tapintási) – *meleg eső* (hőérzet) – *eső* (tapintás). A *piros* és *meleg szív* kétféle érzetet összekapcsoló képe pedig a szívet sokféle érzékenység, érzékelés szintéziseként értelmezi. Ekképp a konkrét és elvont is összekapcsolódik a versmezőben: a piros mint konkrét látvány ezúttal lelki látvánnyá, a meleg eső konkrét hőérzete a meleg szív érzékelésében a szívvel való látással lényegül át: a „szívhangok”-at a „szívradar”-unkkal, illetve azzá váltan, „szívradar”-ként érzékeli az ember – mint a legintelligensebb állatok, például a kutyák. Vagy a rókák: jelentéses és jelképes, hogy Saint-Exupéry A kis herceg című filozófiai meséjének sokat idézett gondolata, fókuszmondata – Rónay György klasszikus fordításában – a róka szájából, az ő titkaként hangzik el: „Jól csak a szívével lát az ember...”

2. Idő és tér

Különleges idődimenziót ad a költeménynek már a verspozíció: a *Szánj meg időt* kötet *Műemlékeim* ciklusának 3. darabjaként jelent meg. A „műemlékeim” itt nem pusztán a magán-hagyományörzésre utal, hanem valami örökre, tér és idő végtelenére. Arra, amiről Hamvas Béla beszélt: „Az ősalapot nem feltétlenül a kezdet, a gyermekkor és az őskor, felismerésében semmi nosztalgia nincs. Inkább tudatában lenni valaminek, ami a kezdetnél is előbb volt, és nem múlt és nem múlik, és nem múlhat el soha, és nemcsak tart, hanem tartja mindazt, ami azóta történt és van. Életünkhöz viszonyítva ez a lét. Amikor emberben és műben, tájban és hangban megjelenik, mindenki tudja, hogy otthon igazán itt van.”

Ez a létidő keretezi, övezi a költeményt: a verset magában foglaló kötet címadó szava, s a zárlatban is találunk rá utalást: a *csak akkor leszek (...)* *ha* szerkezetben ugyanis a szófajlag mutató határozószó, az *akkor* – mondattanilag utalószó – időbeliségre éppúgy utalhat, amint hangsúlyozhatja a feltételt, 'abban az esetben' jelentést hordozva, a *ha* kötőszóval bevezetett feltételes sajátos jelentéstartalmú mellékmonddal együtt. Az előbbi esetben a kötőszó felveszi az *amikor* jelentését. Vagyis az *akkor* utalószóra így is lehet kérdezni: mikor? És így is: milyen esetben, milyen feltétellel? A *csak* határozószó megszorításként van jelen, akár az időbeliséget, akár a körülményt hangsúlyozzuk. (Ugyanigy kettős értelmű lehet a középső strófa hasonló – *fáj ha nem merek* – szerkezete.)

A végtelen időt hangsúlyozza a térélmény: a természeti térelemek vertikális, magasba törő, kozmikus jellege is. Az anya kontya égi jelkép, a lomb, a fa az eget a földdel összekötő növény, egyszersmind persze – a Jelképtár szerint – a fa általában az asszonyt jelképezi. Konty és lomb, ember és természet, mikro- és makrokozmosz szimbiózisa ez. S az örök időt hangsúlyozza az említett pozitív és archészituációs igék sora, valamint a vers kettős természete: a jambusi száguldás és egyszersmind a nominális stílus: a szófaji arány 26:6 – 13 különböző főnévre (közülük az anya, a konty ismétlődik) és 6 melléknévre (ismétlődik a sötét, a dús, a meleg) és egy számnévre (első), azaz összesen 26 nominális elemre mindössze 6 ige (négy létige és két cselekvő ige), illetve egy főnévi igenév jut. Elsősprő arány ez: mintegy négyszerese a nominális elem a verbálisnak.

A versegésznek ezt az örök időt sugalló világa azonban a jövő időre konkretizálódik a költemény felhívó zárórészében (*csak akkor leszek kedvesed / ha kerek kontyod lesz neked*): intésbe csomagolt remény ez: az utolsó sort, ha a szövegösszefüggésből kiragadva, magában nézzük – „gyógyírt találsz minden bajomra” – tartalmilag jövőbe vetített kijelentés. Valójában biztató remény, hit. Mint Németh László írta az Arany Jánosról szóló esszéjében: „Hit nélkül éppúgy nincs elsőrangú alkotás, mint ahogy igaz szerelem sincs.”

E végtelenített idő megragadását szolgálja a vers hangzásvilágának egyik jellemzője, a száguldó jambusi sorok egymásutánja. Fülünk kihall például az első sorból egy háromütemű nyolcast (3/3/2), egészében mégsem szimultán ritmusú a vers, hanem időmértékes: jambusi nyolcas, kivéve az utolsó két sort, amely egy-egy kilencedfeles jambus – jelezve, lényegi közlendő rejlik ott: a ritmus kiugrat egy fontos „üzenetet”. S mintegy nyomatékként – egy verslábnyival megnyújtja a közlés idejét.

Idő és tér egybekulcsolódik itt olyan értelemben, hogy a költemény képzeletbeli idejét és terét kezdetben együtt emlegeti a beszélő: eső utáni *éjszakán* (...) lomb a *fán*. S mivel éjjel minden rejtélyes, elvész a térérzék is. Cs. Varga István okkal beszél arról: „Az emberi létezés, az élet, a teremtés titka, az anyaság titka a kozmikus létezés szférájában, a nyári éj tengerében szárnyal magasra”. Azaz: a végtelenben. Az asszociatív versterben e titkok övezte, végtelenített idilli táj – amely a végtelen idill emberi vágyát is felidézi – szinte előkészíti a 2. és 3. strofa kizárólag képzeletben létező, odaértendő – szintén egy fajta „végtelenített” vagy inkább potenciális, képzeletbeli, konkrét térképpzettel szabadon behelyettesíthető – terét, hiszen az anyával való szembenézés, mely időnként feltétlenül szükséges, nyilván a szülői házban, azaz otthon, hazalátogatásokkor történik.

S meghatározhatatlan időben, mert *időnként* hangozna el a beszélő őszinte vallomása, amelynek az anya egyszerre szeretetet sugalló és szigorú szeme tart tükröt. A zárlatban pedig a beszélő pozíciójából visszafelé kell olvasni az időt: az anya példa, mert a gyermeke első jajára (tehát: nem 'mindjárt', hanem 'azonnal'...) gyógyírt talál annak minden bajára, s itt e végtelen tér – bölcsőtől a felnőttlét színtereig – végtelen idővel kapcsolódik össze: nemcsak otthon, a bölcső (a benne síró csecsemővel) képzelhető a versmező asszociációs terébe, hanem a felnőtt poeta tetszőleges színterein (intim szféra, hivatásszféra stb.) előforduló bajok is, s nyilván nemcsak a pici gyermeknek lehet baja, hanem a komoly felnőttnek is, élete más-más terében és idejében. S az anya: minden időben, minden térben létező gondokra – gyógyírt talál.

S gyógyírt talál(hat) a beszélő minden bajára a mindenkori kedves. Mert mint Hamvas írja: „A férfi hozza magával az idillt, a nő hozza magával azt, hogy ez csak itt és most, ebben az életben valósítható meg.” Ezzel a költemény időszerkezetének újabb – rejtett – eleme, az idő újabb dimenziója tárul fel.

3. Értelem és érzelem

Az idő és tér szétválaszthatatlansága az értelem és érzelem kölcsönhatásával egészül ki: sőt, nemcsak arról van itt szó, hogy az anya érzelmei (*szíve van meleg*) és értelme (minden gondomat *érti*) egyaránt szerepel a dal versfutamában mint a szeretet és a megértés természetes példája, hanem többről: a „*minden gondomat érti*” a **teljes megértés**

jelzi, majd az utolsó versszakban a kedves elé mércéként állított anyajellemzés („első jajomra / gyógyírt talál[sz] minden bajomra”) a **teljes megézés** (minden baj megézése, anyai előérzet!) tanújele, vagyis az anyának a gyermekkel való érzelmi és értelmi – emocionális, empátikus, intuitív és racionális – azonosulása az a magas mérce, amelyet a szerelmi Társnak a vers szerint teljesítenie kell. Az **értelemmel és érzelemmel való szeretet szimbiózisa itt az anyaszeretet**. Ez a kettősség Németh László egy szép gondolatát („A megismerés: megértés, a megértés: szeretet”) vagy Hamvas Béla Scientia sacrájának Ibn Arabi szufimestertől való citátumát („A szeretet misztériuma, hogy »a szerető átváltozik annak lényegévé, akit szeret«”) éppúgy felidézheti. Asszociálhatja az Ómagyar Mária-siralom teljes azonosulás-élményét („Te véred hullása | Szívem alélása”) – e szakrális mélységbe tekintéssel sugallva: a semmihez sem hasonlítható mélységű anyai szeretet minden jó anya tulajdonsága, minden korban. A modernkori költészet – így Rónay György Bettehem című verse – is utal a mérhetetlen anyai erőre és a gyermekkel való teljes azonosulásra: „a te anyai szíved még mindig nem / hagyott fel a reménnyel”; „fájdalmak anyja vagy”. E szakrális szeretet sajátja Kalász László dalának is: hangulati terének és asszociációs mezőjének egyaránt része, miképp a vers kifejezőereje is segíthet mélységének érzékeltetésében.

4. Szeretet és szerelem

Érdekes, hogy ebben a szerelemfilozófiai töltésű dalban a 'szeret' ige egyetlenegyszer sem fordul elő, mégis a szeretet és a szerelem verse ez! **Az anya és a lírai alany közötti, konkrét szavakkal ki nem mondott kölcsönös nagy szeretet, illetve a beszélő és a kedves közötti potenciális, szavakkal szintén nem hangoztatott kölcsönös nagy szerelem költeménye.**

Az ember és természet, az idő és a tér, az értelem és az érzelem összekulcsolódása mellett összeér itt a szeretet és szerelem is, amikor az agapé-szeretet egy képi váltás (anya – kedves) nyomán a verszárlatban, a záróstrófában agapé-szerelemmé, adó érzélemmé lényegül át. Persze, csak feltételesen, mert a szív szerelem vállalásának, egyáltalán létrejöttének legfőbb kritériuma az anyaszeretettel azonos érzelmi mélységű szerelem megléte. A lírai én, a versszubjektum az anya védő szeretetét, vigyázó, virrasztó aggodalmát áhítja átplántálni a kedvesébe, ezt várja tőle, jelezve: a szerelem és szeretet elválaszthatatlan érzelemformák. **A szerelem csak az óvó szeretet megvalósulása után (avagy: megvalósulásakor, megvalósulásával együtt) vállalható.**

Ragyogó példa ez az utolsó versszak arra is, hogy a verset miért szoktuk sűrített beszédnek nevezni. A lírai alany közvetetten, a kedvesre vonatkoztatott feltételes hasonlatl mondja ki: az anya **minden** bajra megleli a gyógyírt. Vagyis a 3-as számmal összefüggő jelképek közül a **tökéletesség**: a megvalósult **tökéletes anyai szeretet** mellett a **tökéletesség vágya, a potenciális szerelmi teljesség** is kiolvasható a versből. A záróstrófa tehát ezt is jelenti: 'akkor leszek kedvesed, ha a szerelemben éppúgy a teljességet nyújtod, mint anyám a szeretetben'. E kétféle teljességben részesítésnek-részesülésnek is a nyelvi kifejezője a más összefüggésben emlegetett nagyszámú birtokos személyjeles szóalak.

Kalász László is tudta, „nehéz a szó”, tudjuk mi is: még külön-külön is igen nehéz a szerelem avagy a szeretet érzelminőségeit szavakra váltani. Az erősz és az entuziazmus, az „égszínké elragadtatás” szételemezhetetlen, „senki sem született, aki a kettőt magában el tudta volna választani, és ilyen ember nem is fog születni” – szögezi le Hamvas Béla Püthia című esszéjében. S hozzáteszi: „a mai világ állítólag a testi szenvedélyt a szellemivel ellensúlyozni kívánja. Az igény nem az ellensúly, hanem a fokozás. Az agapé azért jelentkezik erősebben, hogy az erőszet még vörösebbé tegye.” (A vörös szerint „az erősz, a diabolikus szenvedély és az ördöggel való vérszerződés által szerzett bűbáj”). Mindenesetre a jelképi 3-asok újabb példája, amit Hamvas Béla esszéje említ: „**A szerelem száma is három**, nemcsak erősz, nemcsak agapé, hanem szexus is”.

Ugyanígy nehéz az agapéérzés pontos meghatározása. Az új Idegen szavak szótára így definiál: az agapé „az Újszövetségben szeretet, elsősorban Isten és Krisztus ember iránti szeretete”. Tehát adni akaró, adó, ajándékozó, önzetlen szeretet, amelyet „csak a Teremtő, a Gondviselő, az önmagát érettünk feláldozó Megváltó kegyelme adhat az embernek. Ehhez az agapé-szeretethez hasonlatos az anyai szeretet, amelyről a költő tanúságot tesz” – hangzik Cs. Varga István szép szava, második mondatában e versre utalva. S itt kapcsolódik össze – az asszociációs mezőre is gondolva – az anya természete az anyatermészettel...

Kölcsönös nagy szeretet, agapé kapcsolja össze a beszélőt az anyával, az anyát a beszélővel. Ám a kifejezés nehézsége rávilágít arra is, miért nem mondja ki a *szeretet* szót a beszélő. Petőfi minden időben igaz válasza helyettünk is szól: „S anyánkat, ezt az édes jó anyát, / O Pistikám, szeresd, tiszteld, imádd! / Mi ő nekünk? azt el nem mondhatom, / Mert nincs rá szó, nincsen rá fogalom...” (István öcsémhez). A *szerelem* szót is mellőzi a beszélő. Miért? Gondoljunk Juhász Gyula *Szerelem?* című versének egyszerre szellemes és áhítatos feleletére: „...nem tudom, mi ez, de jó nagyon...”

Igényi ez a dal a befogadó aktivitását, a közös olvasást: a *konty* ismételt szerepeltetésével újra felbukkan a nyitókép, újra az olvasó lelki szemei elé festve az anyát – s általa a tőle elválaszthatatlan természetet –, ezzel kerekítve teljessé a költeményt, s megjelölve az egyelőre csak feltételesen beteljesülő szív szerelem végső kritériumát. Felidézi a zárókép a hasonlatot, a kozmikus, az ég felé törő fa képét, majd a hasonló mellékmondat („mint anyám”) révén a kedvest (feltételesen ugyan, de) az anya képességével ruházta fel; a párkapcsolatot is átletesíti a szeretet meleg, gyógyító, konkrét és lelki otthont egyaránt teremteni képes, kozmikus erejével. Ha kontyod lesz, te is anya, termékeny anya lehetsz! – sugallja a vers. Nem a képzelet túltengése e sugallat sejtése: ha a fa asszonyjelkép, a zöld levelek alkotta lomb a kivirulás szimbóluma. S a kontyot lombhoz hasonlítja a beszélő, a dús konty pedig az asszonyi termékenység jelképe – így fonódik össze végképp ember és természet. (Az ég felé törő fa egyébként nemcsak jelkép, pontos képből, látványból sarjad: e sorok írója is, mint a költő földije, tapasztalatból tudja: a Bódva völgyében igazán magasra nyúlnak a lombok, égig érnek a fák...)

A *minden* névmás ismételt szerepeltetése a versszövegben az anya végső dicsőfénybe vonására hivatott, egyúttal (bár feltételesen) a kedvesnek is lehetőséget nyit: közvetetten arra biztatja: a szerelem is felemelkedhet az anyaszeretet szinte föl nem érhető ormára: „...mint anyám: első jajomra / gyógyírt találsz minden bajomra.” Azaz: mint az anya (mindörökké) a gyermeke fájdalmát, úgy orvosol(hat)ja a nő, a Társ a kedvese mindennapi gondját-búját. Az anyaszeretet átörökítési kísérlete ez a Társra, a szeretet és a szerelem

összekapcsolása, egy olyan eszményi párkapcsolat megszületése érdekében, amely kapcsolatoknak a **totális érzelem**, az anya agapé-szeretetét és a kedves agapé-szerelmét egyesítő, létvigaszt nyújtani képes totális érzelem az alapja. A „gyógyírt találás” tehát az **életvigasz**, sőt a **létvigasz** szinonimája. Ekképp teljesedik ki a természeti ember lelki élete: nemcsak az **idilli természet** a létvigasza, hanem a totális érzelem: e kettőt együttesen tapasztalva élhet meg teljes idillt.

Van tehát – legalábbis lehet – teljesség. Nem minden egész törött el! Vannak művek, melyektől jobb lesz az ember, jobb a világ. Ez olyan. Utaljunk vissza a Jelképtár már idézett magyarázatára: a kör – itt a nyitókép anyai hajkoronájának „kerek” volta – szimbolizálhatja akár az égi egyenlítőt, annak korong alakú síkját, amely pedig a naiv világképben a paradicsommal, az „égi Föld”-del azonos...

Bölcséleti érvényűvé nő a filozófiai dalban a lírai alany érzése. Azzá emelkedik itt is. Hangot ad meggyőződésének: a szerelem csak az anyai óvó szeretet megléte, biztossá válása, biztossága esetén, azaz az agapészeretet, az adni képes, áldozatos érzelmi-nőiség megvalósulása után vállalható. Mert szerelmesnek lehet lenni ennek hiányában is, de kedvesed csak akkor leszek – sugallja a költemény zárata –, ha a szerelmi érzésben az anyaszeretet minőségére való képesség is ott csillog. Lehetőség ez tehát. Erre valló nyelvi megoldás, hogy a *kedves* csak feltételesen s birtokos személyjelek, igeragok révén van jelen: *kedvesed, neked; találás*.

Kosztolányi Dezső Szerelem című elemző cikkének aforisztikus zárása ez: „Az ember szeretetből támadt, azért él, gyakran azért is hal meg. Úgy látszik, mégis a főfoglalkozása az a földön, hogy szeressék. Minden más – hídépítés, országhódítás – csak eszköznek, jelentéktelen mellékfoglalkozásnak rémlik.” A „foglalkozása az a földön, hogy szeressék” gondolatközlésben a *szeressék* ige kettős értelmű. Az írás címére tekintve ráébredünk: a szeretetet a beszélő itt is a szerelemnek mintegy a feltételeként határozza meg.

A profántól a szakrálisig: megtisztulás, kontyglória, ünnep

A szeretetnek és a szerelemnek van létfokozó ereje is: Hamvas Béla Scientia sacrája a szeretetről mint „a lét legintenzívebb érzékenységéről”, Püthiája a szerelem mámoráról mint „a létezés elképzelhetetlen felfokozásáról” beszél.

A *kerek kontyod lesz neked* nem utánzásra, nem majmolásra biztat. Részint ízlést jelöl: hagyományörzést – bár ma újra divatba jön a konty... – részint a feleség- és anyaszeretre való alkalmasságot szimbolizálja. A Jelképtár ez ügyben is eligazít: „Jellegzetes mozzanata volt a lakodalmi szertartásoknak az ún. »felkontyolás«, a menyasszony hajviseletének megváltoztatása – a konty ugyanis az asszonyi státus jelképe volt.” Most az anya hordja, de majd a kedves is viselheti. Mikor? Akkor, ha „úgy tudsz szeretni, mint anyám” – ahogyan e Kalász-vers ösváltozata mondja. Mert úgy kerek a világ a versi hős számára, ha a szerető anya és a szerető hitves egyaránt része az életének, akkor éli meg a létezés örömét. Értelmezésünkben nem arról van tehát szó, hogy a beszélő „kedvesében is anyját keresi”, hanem arról, hogy a kedvesétől is olyan létjavító mélységét várja a szeretetnek, mint amilyen mély szeretetet az édesanyjától kap(ott), s a szerelem csak

akkor ér valamit, ha az e mély érzésen alapul, illetve azzal szimbiózist alkotva él a partnér belső világában.

A kerek színönimája az „egész” is. A *dús konty*, a *dús lomb*, a *szív*, a *szem*, az ismételt *minden* nemcsak a kerekéget hanem az **egész**-séget (azaz: valaminek az egész voltát) is eszünkbe juttatja. Ekképp ezt sugallja a költemény: nem minden egész törött el!

A kerek kontyról az e hajviselet színönimájára – koszorú – is asszociálunk. Aki kontyot visel: koszorúba tűzi a haját. A hajkoszorú felidézi a fénykoszorút, a glóriát. S mivel a haját lombhoz hasonlítja a beszélő: e hasonló, a lomb ég felé törő, a nyáreji csillogás – vagy egyszerűen csak a képzelet – láttatta fénykoszorúja felől visszafelé olvasva a konty is glorifikálódik. Lombglóriának látja és láttatja a beszélő – fiú – szeretete. Az asszonyors ősi jelképét, a kontyot régebben „**asszonyi korona**” gyanánt becsülték meg”. Az asszociáció nyomán a hajkoronát, pontosabban a dús hajból fésült fejékesítőt így a lombkoronával veti össze a beszélő.

A **profán** konty tehát **szakrális** fénykoszorúvá, sugárkoszorúvá, koronává, illetve mitizálódik a képzetársítás folytán: **jelképpé nő**. De hogy miféle gondolatokat, lelki tartalmat, érzéseket, hangulatokat idéz fel, a befogadó képzeletvilágán múlik. (Egy távoli, jövőbe vetett, e dalból következő, de a versidőn és -térben kívülre utaló képzetársítás Tóth Árpád Esti sugárkoszorú című himnikus dalát asszociálja, a kontyglóriát a kedvesre is kiterjesztve.)

A népköltészetben is gyakori *piros* itt az anya fájó, lüktető, forró szívének jelzője. A mindennapok szavait bőven tartalmazó költemény szóközegéhez a képzet a nagy Kalász-versmező egy másik pontját társítja, s a *piros* jelzőhöz – stilisztikai értelemben: szinesztéziaként is értelmezhető melléknévi metaforához – a tojást kapcsolja, a vers hangulati terét a „piros tojás” asszociációs mezőjére is rányitva: a tudat felidéz egy profánt és ünnepit összekapcsoló Kalász-gondolatot, a *Szint vallók a szelekkel* című verséből: „a Földet (...) a fény elé kell végre tartani // mint anyám a tojásokat.” Emellett asszociáljuk a „piros pünkösdi napja” kifejezést, s az anya – és a beszélő reményei szerint a jövődöbéli – **ünnepi létezésre való képességére** is utal ez a szín. A **kerek egészet akarni és adni** teljesség- és tökéletesség igényére. S tudjuk, a *piros* a szerelmet, az életet is jelképezi. Az anya szülője az életnek, s mind a születés, mind az élet őshelyzetéhez szorosan kapcsolódik a szerelem: oka és okozata is az életnek... E lehetséges asszociációsor remélhetőleg választ ad arra, a szerző miért a középső strófába, központi helyre komponálta ezt a színt.

Titok a lét

A vers egy újabb asszociációs mezőjére nyit kaput Cs. Varga István, amikor azt írja, „**az emberi létezés, az élet és a teremtés titkát: az életfa, az anyaság titkát**” rejti a vers meleg eső utáni éjszakájának táj- és időképzete. Fokozza, mélyíti a titokzatosságot a „kontya (...) sötét és dús mint (...) éjszakán (...) a lomb” hasonlító sajátos jelentéstartalmú mondat **fok- és mértékhatározója**: a főmondatba odaértendő utalószó („*olyan* sötét...”.) ugyanis ezt jelenti: 'annyira', tehát: 'nagyon'! A szerelem és éj kapcsolatát asszociálja ez. E viszony régi toposz irodalmunkban: Vörösmarty Csongor és Tünde című mesedramája végén az éjszakában „ébred maga van csak az egy szerelem”. Az éjszakát, az éjszakai

lombot idéző konty a szerelemre kétszeresen utal: részint a múltra, az anya fiatal korára, a fogantatásra – s rejtett asszociációként a leggyakrabban e napszakban felsíró gyermeki jajra –, továbbá a kedvessel való kapcsolatra, s az ő majdani anyává válására.

Vallomásos természeti dal

Kalász László dalköltészetének csúcsa az *Anyámnak kontya van*. Igaz rá Németh G. Béla pontos műfaji definíciója, mely szerint a dal „többnyire egyetemesült, egyneművé lett, a lelket egészen betöltő érzelemnek, életérzéssé lett érzelemnek” a kifejezésre juttatás. Ha e költemény ennél konkrétabb műfaji besorolását keressük, a **természeti dal** gyönyörű példájára lelünk benne, még pontosabban: **szerelemfilozófiai tartalmat hordozó vallomásos természeti dalnak** értelmezzük.

Miért mondjuk, hogy „filozófiai”? Mert az úgynevezett filozófiai dalra a műfaj általános tulajdonsága – az életérzéssé lett, egyetemesült érzelem – mellett az is jellemző, hogy az ilyen költeményben a lírai alany érzése bölcséleti érvényűvé nő.

Ennek a szerelemfilozófiának – mint fejtegettük – ez a lényege: **az igazi szerelem megélésének, vállalásának kritériuma az anya gyermeke iránti totális szeretetéhez, az anyai szeretethez – a szülőttjével azonosuló attitűdhöz – hasonló mélységű emocionális azonosulás a kedvessel. A szerelmet tehát akkor érdemes vállalni, ha ez az érzés az igazi anyai szeretethez hasonlóan létfokozó, élet- és létvigaszt nyújtó érzelminőség. Olyan szerelemről van tehát szó, amelyben az erősz, a szexus kölcsönhatásba kerül az agapéval.**

Mi utal arra, hogy a beszélőnek egyre forróbb a vallomása? Az anya és természet viszonyának leírását az anya és fiú viszonyának felvillantása váltja: a *meleg eső* átvált *meleg és piros, fájó szívre* (mindkettő a hőérzet hatását kelti, forróságot asszociál!), majd ismétlődik a *minden* általános névmás: az anya minden gondot ért, minden bajra gyógyírt talál. S az anyamotívum négyszer szerepel a rövid dalban: háromszor szó szerint, főnévként, egyszer személyes névmásként – amely szófaj arra hivatott, hogy a beszédhelyzetben szereplő személy nevét helyettesítse –: *Anyámnak, anyámnak, ő, anyám*.

Az értelmezés kezdetén számba vettük, mit szimbolizál a 3-as szám. Kalász László verséből az e jelképek közül a **teljesség**, a **tökéletesség** (vágya): a megvalósult tökéletes anyaszeretet, illetve egy másik érzelminőség, a szerelem potenciális teljességét olvashatja ki, aki megél(t) ilyen felemelő, életvigasztaló szolgáló, egyszersmind a lét minőségét szavatoló érzelmi élményeket.

Monológ vagy dialóg?

A vers **monologikus beszéd**. S ez a dal vajon nem „a lélek párbeszéde önmagával”, mint Gadamer írta Nietzsche Zarathustrájának drámáját vizsgálva? A versszerkezet a belső monológra épül, **egyoldalú párbeszéd** ez, a lírai alany a **kijelentésére** éppúgy nem vár szavakkal választ, mint az, aki költői kérdést tesz fel. A várt női cselekedet lehet(ne) a válasz, de az már a versidőn és verstéren kívül, a jövőben történhet meg – ha a beszélő többször emlegetett feltétele teljesül.

S úgy is olvasható a vers, mint a kedveshez szóló **levél**, amely így kezdődne: „*Lásd, anyámnak kontya van...*” E felhívó igét a szöveg elejére egyébként is oda kell gondolnunk: ezzel válik érthetővé a harmadik versszak megszólítást is rejtő odafordulása a kedveshez.

A **könyörgés archészituációs gesztusa** nemcsak a kötet címében (*Szánj meg*) szerepel tehát, e versből is kihallható: a beszélő reménykedik abban, hogy az itt szavakra nem váltott, de a hangulati térben és a tudatban avagy a tudat alatt (már a kötetcím okán is) zajló esdeklése meghallgatásra talál, s a kedves éppúgy gyógyírt talál a bajára, miképp az anyja talál – mindig – a jajára...

S olvasható úgy is e dal, hogy **beszélőjét azonosnak tételezzük a költővel**.

Maximalista költemény? Férfiszempontú vallomás? Nem. Inkább az ősi szerepek felelevenítése ez egy szerepvessztett, szereptévesztett, a nemek identitását összevissza kutyuló világban. Johann Jakob Bachofen (1815–1887) svájci szociológust, antropológust idézve írja Hamvas Béla a *Scientia sacra* második nagy egységében, A kereszténység címűben: „a nő az, aki a misztérium birtokában van, a beavató, a tudás úrnője, a közvetítő a végtelen felé”.

Nem a férfiónzés költeménye tehát ez, hanem a nőt kétszeresen, két minőségében is középpontba állító szerelemfilozófiai testamentum mindenkori ifjaknak, házasság előtt állóknak, egyáltalán: férfitársaknak. És: női társaknak. Akinek van füle, hallja.

„Talán eljön a pillanat, mikor elmondhatod, hogy az egészet akartad. Az egészet, az igazit, nem a pótlékot, a hasonlót, a mellékeset: az egészet, a boldogságot és az igazat, az igazságot, akármilyen félelmes és földközeli.” Márai Sándor maximába hajló jegyzetéből citáltunk, a Vallomás címűből. Kalász László számára 28 éves korában érkezett el az a pillanat, amikor elmondta: az egészet akarja. Krisztusi korában pedig megjelent a véglegesnek tekinthető szöveg. Ötvenévesen megalkotta a végleges szöveg végleges központozását. Az egész ifjúkorát s felnőtt életének zömét végigkísérő vers azóta antológiák köztelenül közzendő darabja. Aki a(z anyai) szeretetről, illetve a szerelem értelméről akar versgyűjteményt összeállítani, a jövőben sem feledkezhet meg az *Anyámnak kontya van* című dalról.

I r o d a l o m

KALÁSZ László: *Szánj meg idő*. Magvető Kiadó, 1967.

KALÁSZ László: *Nehéz a szó*. Válogatott versek. Magvető Kiadó, 1984.

ARANY Lajos: „Anyámnak kontya van”. Természetmítovumok Kalász László verseiben. = *Partium*, 5. 1997. ősz

BALÁZS Béla: A hasonlat metafizikája. = Nyugat, 1919. 6. szám

CS. VARGA István: Búcsú Kalász Lászlótól. = www.inaplo.hu/na/naput

CS. VARGA István: Kalász László legszebb dala: Anyámnak kontya van. = *Új Holnap*, 2002. tavasz

CS. VARGA István: *Költő a Bódva-völgyben*. Edelény, 1998. (Edelényi füzetek 17.)

GADAMER, Hans-Georg: Zarathustra drámája. = *Gond* (filozófiai esszé-folyóirat) 1999. 23–24.

HAMVAS Béla: *Patmosz* II. Medio Kiadó, 2004

HAMVAS Béla: Püthia. = *Silentium – Titkos jegyzőkönyv – Unicormis*. H. és é. n. Medio Kiadó.

HAMVAS Béla: *Scientia sacra* 1–2. rész, I–III. kötet. H. és é. n. Medio Kiadó.

- „Hegedűnyakú madarak szálltak”. *Beszélgetés Kalász Lászlóval.* (Kérdező: Zimonyi Zoltán). = *Orpheus*, 1999. tél, illetve: www.inaplo.hu/or
- HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György: *Jelképtár.* Bp. 1975. Helikon Kiadó.
- TOLCSVAI NAGY Gábor: *Idegen szavak szótára.* Bp. 2007. Osiris Kiadó.
- KOSZTOLÁNYI Dezső: *A tíz legszebb szó.* = Pesti Hírlap, 1933. november 19. = K. D.: *Nyelv és lélek.* Bp. 2002. Osiris Kiadó.
- KOVÁCS Gábor: Versbeszéd és történetképzés összefüggése Arany János Toldi című elbeszélő költeményében. = *A szó élete. Tanulmányok a hatvanéves Kovács Árpád tiszteletére.* (Szerk.: Sztár Katalin). Bp. 2004. Argumentum Könyvkiadó, illetve: www.freeweb.hu/magyartanarok
- Magyar értelmező kéziszótár.* Főszerk. Pusztai Ferenc. Bp. 2003. Akadémiai Kiadó.
- Magyar néprajzi lexikon.* = www.mek.oszk.hu
- Magyar szókincstár.* Főszerk. Kiss Gábor. Bp. 2004. Tinta Kiadó.
- Magyar szólástár.* Főszerk. Bárdosi Vilmos. Bp. 2004. Tinta Kiadó.
- MÁRAI Sándor: *Ég és föld.* Bp. 2001. Helikon Kiadó.
- NÉMETH G. Béla: A nyugalom vágyának egyetemesítése. = *Hosszmetszetek és keresztmetszetek.* Bp. 1987. Szépirodalmi Könyvkiadó.
- NÉMETH László: Arany János. = *Protestáns Szemle*, 1932. = N. L.: *A minőség forradalma I.* Bp. 1992. Püski Kiadó.
- NÉMETH László: Egy folyóirat terve. = *Tanú*, 1933. = N. L.: *A minőség forradalma I.* Bp. 1992. Püski Kiadó.
- RÓNAY László: Könyvélmények. A világ dallama. = *Új Ember*, 2006. február 19.
- SZATHMÁRI István: *Stilisztikai lexikon.* Bp. 2004. Tinta Kiadó.

BELLA ISTVÁN VERSE

Virágrög Kalász László sírjára

Perkupa, Szalonna, Perkupa,
máshova soha, sehova,
nem is jutottál messzire,
csak a végtelen végire.

Minek is? Csillagmilliárd
volt minden szalonnai virág,
s ha kinyitottad verskapud,
udvarodba tért a Tejút.

Az egész világegyetem
fénylett szavadon, szíveden,
és annyi, annyi emberi gond,
amennyi nap, amennyi hold.

Most földbe vet, le is arat,
fénné őröl, zsákjába rak
a Gazda: ami vagy, az legyél.
Kalász voltál. Most már kenyér.

BOLDOGÉK HÁZA

Kalász László debreceni évei

SZÉKELYHIDI ÁGOSTON

Kalász László volt az utolsó debreceni vándordiák és vándorköltő. Csokonai Vitéz Mihályt idézte fel a maga módján. Egyetemi évei alatt kollégiumok és albérletek sorában fordult meg. A bölcsészeti szakokat és csoportokat is váltogatta. Halasztások és ismétlések miatt két egymást követő évfolyamra járt. Egyszer csak kimaradt. Tartós támasz nélkül állt tovább. Közben észrevétlenül megalapozta költői életművét.

Nem kalandvágy vezérelte. Az 1950-es korszak irtatlan szegénységéből, egy elzárt borsodi faluból érkezett a messi városba. Nemzedékének hasonló sorsú többségéhez tartozott. Ez a nemzedék a népi társadalom győzteseként, ugyanakkor a kommunista önkényuralom alávetett veszteseként indult az értelmiségi pályán. Az életutak aztán személyiség és hatalmi kapcsolat szerint váltak el. Kalász László magányosan bolyongott ebben a világban. Szegény ember legkisebb fiaként, a nép gyermekeként testvéries közegre számított. A győztes vagy a vesztes szerepet eleve nem vette tudomásul. Tiltakozásra nem is gondolt. Védtelen maradt.

Otthonról nem kapott segítséget. Az egyetemváros gépies rendszerében napról napra tengődött. Tankönyve, jegyzete, még táskája sem volt. Szemináriumokra és vizsgákra így folyamatosan nem készülhetett. A kötelező teljesítménytől mind távolabbra sodródott. Ösztöndíját és kedvezményeit megvonták. Mindezt keserűség, panasz és harag nélkül, szelíd beletörődéssel viselte. Saját belső mércével mért. A megértés, a befogadás, az azonosulás eredendő emberi viszonyaiban akart hinni. Ehhez ragaszkodott, ebben reménykedett. Ha ma nem találta, holnap másutt kereste. Személyisége és költészete ebből a lelkiségből táplálkozott.

De kanyarodjunk vissza a kezdetekhez. Kalász Lászlóval 1953-ban ismerkedtem meg, a téli vizsgaidőszakban. Elsőéves voltam. Ő másodszor futott neki a vizsgáknak, ám akkor is halasztott. Koczogh Ákos világirodalmi intézetvezetői dolgozószobájában találkoztunk. A sokoldalú professzor volt az Alföld folyóirat főszerkesztője is. Engem félévi szemináriumi dolgozatom alapján hívott be, és bírálatok, tanulmányok írására biztatott. Kalász Lászlóval már mint ismert szerzővel beszélt. Ígérte, hogy új verseit nemsokára közli az Alföldben, majd átnyújtott neki egy papír húszforintost. Ez előleg, mondta, a tiszteletdíjből levonjuk. Később megtudtam, hogy Koczogh Ákos sosem vonta le az előlegeket Kalász Lászlótól, hanem saját pénzéből pótolta ezeket a tíz, húsz, harminc forintokat. Néhány irodalmár, nyelvész, történész kollégáját is rábírta, hogy kézirat fejében kegyelemfillérekkel

támogassák a garabonciás költőt. Bölcsészkarri dékánként pedig rendre átsegítette a hivatali ügyeken-bajokon.

Ezen a decemberi délutánon Kalász Lászlóval együtt léptünk ki a folyosóra. Zsebéből összehajtogatott kéziratlapokat húzott elő. Hallgasd meg az új verseimet, nézett rám, és a falhoz támaszkodva olvasni kezdett. Attól fogva csaknem minden versét elmondta, felolvasta, ideadta, elküldte. Egyszer, már 1965-ben bóröndnyi kéziratot hozott Szalonnáról Hajdúböszörménybe – feleségével, Antóniával érkeztek, vonattal, bejelentés nélkül. Két napig olvastunk, javígtattunk, válogattunk, ciklusokat formáltunk. Ebből keveredett ki aztán az első verseskötete.

Barátok maradtunk mindvégig. Vendégül látott szülőfalujában, Perkupán, ahová átmenetileg visszatért tanítóskodni. Meghívott Szalonnára is, ahol a szerény kis könyvtárat bízták rá. Csendes, mozdulatlan nyugalom övezte. Inkább ezt az elszigeteltséget vállalta, semhogy folyvást szembesüljön a nyitott világ idegen kihívásaival. Itt kölcsönös érzelmi azonosulásra talált. Megelégedett vele. Perkupán az Útkaparó kocsmában derűs közvetlenség vette körül. Szalonna Árpád-kori templomában úgy büszkélkedett a népi gótika szentképeivel, mintha maga is az egykori építőmesterekhez és festőkhöz tartozott volna.

Élményvilága, szemlélete, hangja egyébként is a népköltéssel rokon. Viselkedésében régi vándorköltők vonásai mutatkoztak. Megint a debreceni éveire hivatkozom. Koczogh Ákos főszerkesztőként közölte Kalász László verseit, majd más lapoknál is egyengette az útját, de a kéziratokat magánemberként váltotta meg. Kalász László természetes nyíltsággal maga is felkínálta a kéziratait. Vevőkre nemcsak irodalmi berkekben akadt. Egyik-másik Nagyerdő környéki kocsmában is felolvasta és kitergette a verseit, az asztaltársaság pedig alkalmanként borral, vacsorával, maréknyi pénzzel szolgált.

Utolsó debreceni szállását is a verseinek köszönhette. Kéziratait az egyetemen gépelték le, persze az Alföld számlájára. A gépirónó a Kéttalom utcai családi házukban kiadó szobát hirdetett. Ide ajánlották be Kalász Lászlót, mivel a vizsgahalasztások miatt az egyetemi kollégiumokban nem tarthatták tovább. A házigazda, Boldog László főpincéreként dolgozott a Kéttalom utca és a Bem tér sarkán működő pincekocsmában, a népszerű Óbesterben. Házigazda és bérli gyorsan összebarátkozott. Kalász László az Óbesterben így törzsasztalra tett szert, megértő társasággal. Ez 1955-ben történt.

Akkoriban albérlőként magam is a Bem téren laktam. Kalász László oldalán bejáratos lettem a törzsasztalhoz. Egy szombat este Kalász László rekedtes, el-elvékonyodó hangon elmondta új verseit. Az asztaltársaság viszonzásul zúzapörköltöt és bort rendelt. Később a négy összeszokott villamoskalauz kártyázásba fogott. Kalász László, Boldog László, jómagam és a szemben fekvő katonai laktanya két civil könyvelője sosem kártyáztunk. A könyvelők azonban Boldog Lászlóval közösen totóztak. Most arról beszélgettek, hogy legutóbb nem volt telitalálat, és a halmozott főnyereményből akár emeletes házat vehetnének. Boldog László hümmögve, sóhajtozva töltött a poharakba. A két könyvelő elhallgatott.

Ismertük Boldogék családi perpatvarát. Kétszárnyas házuk felét egy távoli rokon örökölte, a házrészlet lezárta, nem engedte kiadni, holott a karbantartást és az adót Boldogék fizették. Kalász László rögtönzött versikével vigasztalta házigazdáját és barátját: „Boldog lesz majd a Boldogék háza, / mert a főnyeremény őket várja”. Lacikám, fordult a költőhöz Boldog László, akkor igazán boldog lennék, és akkor a nevedre íratnám a szobádat, hogy te is boldoguljál. Mind boldogok lennének akkor, ugye? Elérezékenyülve koccintottak.

Kalász László nem válaszolt. Kollégiumi szobákban, egyetemi folyosókon, asztaltársaságban gyakran évődünk vele, milyen szerencséje van, hogy Boldogék házában lakik, ne panaszkodjon, akit Boldogék fogadtak be. Talán valóban töprengett azon, miben is áll a boldogság. Mindenesre nem beszélt, és nem írt róla. Nincs jele, hogy boldog volt. Annak sincs, hogy boldogtalanul élt. Csak az biztos, hogy teljesség helyett kerülőutakra szorította a történelem. Ennek árán teremtette meg Kalász László az elfogadott magány költészetét.

Kalász László (1980-as évek).

„KALÁSZ VOLTÁL. MOST MÁR KENYÉR.”

Kalász László jubileumáról

CS. VARGA ISTVÁN

I.

Kalász László 75 esztendővel ezelőtt, 1933. február 3-án született Perkupán. Az elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában, a gimnáziumot Miskolcon és Mezőkövesden végezte. 1952-ben lett a debreceni egyetem hallgatója. Első, kérészéletű kötői indulása is a civis városhoz kötődik, de kimaradt az egyetemről, végül Sárospatakon szerzett tanítói oklevelet. *Bata Imre* szerint az ötvenes évek elején induló költő Debrecenben „*csak a verset vette szívére*”, de ez „*kevés volt neki egy debreceni üdvösségre*”. Visszatért szülőföldjére, tanítói oklevelet szerzett Patakon. Rövid hajdúszováti tanítóskodásakor ismerkedett meg *Kozma Antóniával*, életének hűséges társával, a vele kötött házasságából három gyermek született: *László* (1960), *Antónia* (1961), *Zoltán* (1968). Mindhárman szülei példáját követték, a pedagógus hivatást választották.

Szalonnai pedagógusköltőként a hatvanas évek derekán került a „*sorsköltészetet*” művelő *Hetek* körébe, akik merőben más költészetet műveltek, mint az akkor a kultúrpolitika által preferált poéták. A *Hetek* elnevezés közhasználatú, de közmegegyezéses irodalomtörténeti fogalomra mégsem vált: *Ágh Istvánt, Bella Istvánt, Buda Ferencet, Kalász Lászlót, Raffai Saroltát, Ratkó Józsefet és Serfőző Simont* jelöli. A további nevekkal bővíthető *virtuális* csoport összetartozását tudatosítva nevezi költőbarátait Ágh István „*a kétely nemzedékének*”. Egyúvé tartozásukat erősítette *Az ének megmarad* (Miskolc, 1985, szerkesztette, tanulmányértékű utószóval ellátta: *Zimonyi Zoltán*). *Jánosi Zoltán Más ég, más föld* címen jelentette meg *A Hetek költőinek antológiáját*. (Felsőmagyarország Kiadó, 2001) és írt hozzá összegező, líratörténeti szempontú és érvényű tanulmányt. A Kalász Lászlóról és szülőföldjéről szóló könyvem címe: *Költő a Bódva-völgyben* (Edelény, 1998).

II.

A költői hivatás szabta meg Kalász László életének törvényét. Szalonnán élt és tanított, ott vívta ki a törvény adta szabadságot, valósította meg a számára elérhető lehetőségeket. Saját útját járó istenadta tehetség volt. A költői ikonosztáz bartóki modellt idéző darbjai a *Nem tudsz*, a világtéremtés kalevalai inspirációját valóra váltó *Szint vallok* a sze-

lekkel stb. Kalász dalos költő olyan értelemben, ahogyan a dalt Kodály Zoltán értelmezte: „A dal mennyei eredetű és mennyet varázsol.”

A dalforma, a letisztult képalkotás, a fiú szeretet és a szerelmi érzés spontán kifejezése adja az *Anyámnak kontya van* sugárzó szépségét, amelyet Arany Lajos „a természeti dal reprezentatív példájának” tart. Ez a miniatűr dal a magyar líra csodálatos vonulatát alkotó anyaverek egyik legszebbike, az *Égi Anya* földi helytartójáról, az édesanyjáról szól, a kedvesében édesanyját kereső férfi ősi vágyát fejezi ki: „*Anyámnak kontya van / kerek (...) csak akkor leszek kedvesed / ha kerek kontyod lesz neked / ha mint anyám: első jajomra / gyógyírt találsz minden bajomra*”.

Kalász László a népköltészetet, a népdalt tekintette legfőbb mesterének. Tudjuk, a népdal világi tartalmú és alkalmú ének, amely variánsaiban él. Megismerésének és megbecsülésének morális kötelezettségét róttá ránk Bartók és Kodály. „*Népi dallamaink mind-egyike valóságos mintaképe a legmagasabb rendű művészi tökéletességnek. Kicsinyben ugyanolyan mesterműnek tekintem, mint a nagyobb formák világában egy Bach-fűgát vagy Mozart szonátát.*” – vallotta Bartók Béla, aki sosem sajnálta a népdalgyűjtéssel töltött időt, sőt: élete legszebb részének tartotta, amelyet nem adott volna oda semmi másért sem.

Kodály hangsúlyozta: „...egy pár hangnyi dallamok, mintha kőbe vésve állták volna századok viharait”. – „*Minden folklorista tanúsíthatja, hogy egy-egy sokversszakos dal sikerült szabad előadása, még öregember erejevesztett hangján is, oly magasrendű művészi élményt jelenthet, amelyet rendszeren csak a világvárosok koncerttermeiben szokás keresni és találni.*” „*Itt ér el a népének odáig, hogy teljes értékű művészetnek kell elfogadni.*” Bárdos Lajos szerint a magyar népdal: „*Valami nagyon új, nagyon tiszta, friss levegő. Szívmegéltető, vérpezsdítő élmény.*” Itt a Dunatájon, úgy érezzük, a magyar népdalokra is érvényesen, hogy csak annak a népnek vannak gyönyörű népdalai, amelyek sokat szenvedtek, az a költő tud szép dalokat írni, akiben a gondolat és érzés a szíven át az értelemig jut. Ilyen költő volt Kalász László, akinek az *Anyámnak kontya van* című dala olyan benső teljességet mutat, amilyen csak legnagyobb költőink leghízeltebb pillanataikban tudtak alkotni.

Kalász László legjobb versei túlmutatnak a lokalitáson, költői beszéde, szemlélete, a képi megformálás az elvont tárgyiaság felé mozdul: „*Tarolt ágakon / tébolyok: / gyümölcsöimet hova tettem! vézna gallyakról / taszított / szűgyen pereg / levelekben // a törzs még áll / s a gyökér mászik / soha-nem-sejtett rétegekbe // fent az ég / kristálykopolóján / mintha egy kőmadár kerengne*”. A térbeli végtelen helyett a benső végtelen dimenzióit járta, akkor is, amikor úgy érezte: „*céljaimban nincs irány / csak a véges vége*”. Példaképeivel, József Attilával, Nagy Lászlóval, Ratkó Józseffel és költőtársaival együtt utóéletében is vívja. Jánosi Zoltán Kalászra is érvényesen írja Ratkóról: A „*csapdahelyzetet teremtő történelmi idő ezt a morált és közösségtudatot hordozó lírát légüres térbe tereli, majd megbélyegzi és kifosztja. (...) Kríziséen át a történelem ön maga jövőkép-hiányáról nyilatkozik meg*”

Súlyos tapasztalatok nyomán mondta ki: a Bódva völgyében bőven terem tövis koszorúnak, tölgyfa fészületnek: „*Pilátus rengeteg kerül / dögivel hóhér és poroszló / majd csak akad egy Krisztus is*”. Az irodalom kultikus szokásrendje genetikusan kapcsolódik a kultuszhoz, végső soron a szakralitáshoz. Emberségre, szépségre szomjas költő a zűrzavaros világba kiáltja: „*Áhítat kéne / gyermeki / csodálkozás / havakkal hulló / kék látomás...*”

Az etikumot, a humánumot tartotta az emberi létezés tengelyének: „*Mintha rögtön / meghalnék / úgy kellene élnem / élesül nyakamra szél / ereszteni vérem (...) e szerelmes szülőföld / elveszejt már engem. // mintha rögtön meghalnék / úgy kellene élnem / születéstől haláig / tartó emberségben.*” A költői önstilizáció túlmutat, ahogyan a krisztusi szenvedéssel, a szenvedés misztériumával azonosul: „*Pilátus vagyok / s Krisztus is / percekre feszít vak ítélet (...) golygóták a domboldalak / gondjaim már feszületek / mosom kezem Bódvánk vizében / utána felfeszülhetek.*”

III.

A szépen bontakozó Kalász-kultusz eredményei közül csupán néhány szép mozzanatra utalok. A költőt 1970 szeptemberétől haláláig ismerhettem. Szeretetre méltó, csupa-szív ember volt, sugárzott róla, hogy a Jó Isten is jókedvében teremtette. 1978-tól, több mint egy évtizeden át, a *Papp Lajos* által jegyzett *Napjaink* szerkesztőségében, *Feledy Gyula*, *Serfőző Simon* más kiválóságok társaságában Kalász László szerkesztőtársa voltam. Utoljára 1999. január 23-án, *Slezsák Imrével* együtt láthattam őt a családi körben... *Január 25-én*, hétfőn reggel hunyt el. Január 28-án, csütörtökön vettünk tőle búcsút a perkupai sírkertben. A szertartás és a búcsúbeszéd alatt nagy pelyhekben hullt a hó, de a temetés végére elállt a havazás. (Czine Mihály temetésén éreztük a Farkasréti temetőben, a beköszöntő, az egész országra kiterjedő nagy havazáskor, hogy a természet is búcsúzik az elhunyttól.) Kalász László szerettei, perkupai, Bódva-völgyi tisztelői borral, pálinkával, pogácsával kínálták a perkupai sírkertből távozókat. A költő nyughelyét a család és a tisztelők nagyrabecsülését, szeretetét méltón kifejező dízsírhely jelöli.

Kalász László kultusza már a költő életében derűs, legendás történetekben, emlékezetes könyvbemutatókon, találkozókon, a költő születési évfordulóján megnyilvánuló osztatlan szeretetben is megmutatkozott. Nem véletlen, hogy az irodalmi kultusz kutatás éppen napjainkban fellendülőben van. *Praznovszky Mihály* hangsúlyozza, hogy sokáig közmegegyezésnek számított: „*A nemzet, midőn jeleseinek szobrot emel, magának állít emlékoszlopot, s midőn elhunyt jeleseit tiszteli, magát teszi tiszteletre méltóvá.*” *Kalász László* életművére is érvényes: „*Egy költő műve azzal, hogy itthagytá, nem kész. Nemzete szellemében kell elkészülnie.*” (Németh László.)

2003-ban, a költő születésének 70. évfordulóján látott napvilágot a *Kalász László bibliográfia*, érzékeltetve, hogy a költő életműve a Bódva-völgyi tájhozán túlmutató jelentőségű; része az egyetemes magyar irodalmi kultusznak, jellemző megnyilvánulása a regionális tudatnak. *Kalász* költői életművének megismerése, értékeinek tudatosítása, népszerűsítése, kiteljesítése az utókor feladata. Tisztelői, ismerői, barátai, olvasói, sőt követői is szép számmal vannak. Ezt bizonyítja, hogy 2002-ben, Edelényben megalakult a *Kalász László Társaság*, amelynek célja: „... ápolja az 1999-ben elhunyt Bódva-völgyi József Attila-díjas költő, *Kalász László* emlékét, a térség irodalmi hagyományait.” Feladatai közé tartozik az irodalmi kutatás, nevelés és oktatás, ismeretterjesztés, a műveltség elősegítése, a kulturális örökség megóvása stb. A *Társaság* elnöke *Kardos Sándor*, az edelényi *Izso Miklós Gimnázium és Szakképzőiskola* igazgatója: aelnöke *Kaló Béla*, kritikus, szer-

kesztő, a szuhogyi *Martinkó András Általános Iskola* tanára; titkára *Hadobás Pál*, az *Edelényi Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum* igazgatója.

2008. február 4-én, a perkipai sírkertben emlékeztünk meg a költő 75. születési jubileumáról. *Kölönte Sándor* református tiszteletes igeliturgiáját követően *Serfőző Simon* olvasta fel a költőtársról szóló emlékezősét, jőmagam rövid emlékbeszédet tartottam. A szép számban összegyűlt tisztelők tucatnyi koszorút helyeztek el a sírnál, miközben az ég szemerkélő esővel szentelte meg a nyughelyet. Az emlékünnepe végére elállt az eső, kiderült az ég.

Jubileumi megemlékezésre került sor február 4-én az edelényi városi könyvtárban, ahol Jánosi Zoltánnal együtt tartottunk előadást, tudatosítottuk Kalász László jelentőségét, Miskolcon pedig, a *Műút* című irodalmi folyóirat szervezésében emlékeztek a költőre. *Kulcsár Imre* színművész Kalász László-emlékműsorral adózik a költőbarát emlékezetének. Február 12-én a miskolci Szabó Lőrinc könyvtárban *Dimnyés József* daltulajdonos és *Kulcsár Imre* tart emlékeztet, február 18-án pedig Budapesten, a Magyar Írók Szövetségében kerül sor Kalász László-emlékünnepegre.

Eperjesi Istvánné igazgató asszony szervezésében elsőként vette fel *Kalász László* nevét a *Múcsony-Alberttelepi Általános Iskola*. Szemrevaló emlékművet állítottak *Meszesen*, ahol a *költő* szülőföldjén, feleségével együtt megkezdte a tanítást. *Kardos Sándor* igazgatónak és tanártársainak érdeme: *Jánosi Zoltán* szép domborművet avatott az edelényi *Izso Miklós Gimnáziumban* és *Szakközépiskolában*, amely a pedagógus-költő jelentőségét tudatosítja. Szalonnan 2002. április 11-én, a költészet napján, ünnepség keretében avattunk emléktáblát a *Bónis-Gedeon-kastély* falán, ahol egykor Kalász László családjával együtt lakott és az általános iskolában tanított.

Slezsák Imre, a hajdani edelényi járási könyvtár igazgatója *Kalász László* minden egyes kötetét a költővel együtt mutatta be az *Edelényi Járás* könyvtáraiban, azokban a jó részt általa alapított falusi könyvtárakban, amelyek az utóbbi másfél évtizedben sorra megszűntek. *Slezsák Imre* – a filológusnak is kiváló *M. Takács Lajos* irodalomtörténész hathatós támogatásával – 1987-ben indította útjára az *Edelényi Füzetek* kiadványsorozatot. Az 5-ös számú kis könyv *KALÁSZ LÁSZLÓ* nevet viseli, amelyet a költő 60. születésnapjára *Laki Lukács László*, akkori könyvtárigazgató szerkesztésében adott közre 1993-ban az edelényi Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum. Alcíme: *Pályatársak Kalász Lászlóról. Bibliográfia*. (Lektorálta: *M. Takács Lajos*. Technikai munkatársak: *Tóth Bertalané* és *Slezsák Zsolt*; a bibliográfiai anyaggyűjtést *Kéthely Anna* és *Laki Lukács László* végezte, és 1992. december 31-én zárta le.) A kiadványt *Feledy Gyula* *Kalászportréja* díszíti és *Buda Ferenc* *Kalász Lászlónak* című ünnepi köszöntője vezeti be. *Raffai Sarolta* *Szalonna-falván*, *Fecske Csaba*: *Túl az Óperencián* (1975), valamint *Lévé*, *Szalonnára* (1984) című, Kalász Lászlónak ajánlott verse is megtalálható benne. (Ugyanitt Kalász László költészetéről „*Szívvél és ésszel*” címen pályakép-vázlatot közöltem.) A névmutatóval ellátott kiadvány regisztrálta *Kalász László* önálló köteteit, újságcikkeit, a róla, műveiről szóló kritikákat, szakirodalmat. Ez az *edelényi bibliográfia* fontos előzménye a 2003-as *Kalász-bibliográfiának*.

A Színt vallok a szelekkel című versválogatás 1983-ban a miskolci *II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár* gondozásában jelent meg. 1998-ban, az *Edelényi Füzetek* 17. kiadványaként, *Laki Lukács László* szerkesztésében, dr. *M. Takács Lajos* szöveggondozásával adtuk közre a *Költő a Bódva-völgyben* című könyvet, *Kalász László születésének* 65.

évfordulója tiszteletére. (Költői pályakép és 65 vers.) (Technikai szerkesztő: Hadobás Pál és Slezsák Zsolt.)

Kalász László önálló verskötetei: *Szánj meg idő*. Bp., Magvető Kiadó (1967); *Parttól partig*. Bp., Magvető Kiadó (1970); *Hol vagy jövőd?* Bp., Magvető Kiadó (1973); *Ne dűts ki szél*. Bp., Magvető Kiadó (1975.); *Mintha rögtön meghalnék*. Bp., Magvető Kiadó (1983). *Szint vallok a szelekkel*. Miskolc, B.-A.-Z. Megyei Tanács és II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, 1983.; *Nehéz a szó* (Válogatott versek.) Bp., Magvető Kiadó, 1984.; *Világ menj világgá*. Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 1992.; *Összegyűjtött versek*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1995.; *Nagy jövő mögöttünk*. Felsőmagyarország Kiadó, 1998.; *A világ dallama*. Miskolc, Bibor Kiadó, 2005).

Szinte mindig derűsnek, jókedvet sugárzóknak láttam ezt a csupaszív embert; aki őszintén tudott örülni másoknak, és örömét ki is tudta fejezni. *Tarján Tamás* és *Reményi József Tamás* (TT–RJT) remek Kalász-paródiája rávilágít a költő helyzetére: „JÓZSEF ATTILA / dijjal a zsebben / vezérek lenni? Nem vágyok rája / Élek tovább is kenyéren / Szalonnán / Maradok a líra / sörkatonája.” *Kaló Béla* jellemzése személyes és hiteles pillanatkép, tükörcserép a költő életviteléből: „...Egy szemlélődő, kissé kócos, öreg kölyök, aki néhány percre megáll elmélázni, de többnyire presszóban látni sörözni vagy borozni. Falusi emberek között. Hrabal Kerskóban = Kalász Szalonnán.”

Jánosi Zoltán *Kalász László „bartóki dalai”* címen publikált iránymutató tanulmányában meggyőzően bizonyította, hogy a dalköltő *Kalász László Erdélyi József, Sinka István, József Attila, Nagy László* örököse. *Jeszenyin* és *Lorca* Bódva-völgyi rokona. (Jánosi Zoltán: *Lét és ítélet*. Felsőmagyarország Kiadó, 2001. 245-261.) Helytállóan állapítja meg: kortárs líránkban „a népdalból és a magyar költészet »...bartóki vonulatából« feléje hullámozó örökséget a folklór terepeiről tovább dúsitva fejleszt ki jellegzetes »léthelyzet-sűrítő« dalait.”

A mára már három főre fogyatkozott *Hetek* tagjai – *Ágh István, Buda Ferenc, Serfőző Simon* –, mindig megvallották *Kalász László* iránti nagyrabecsülő szeretetüket. *Serfőző Kalászt* köszöntve arról vallott, hogy „Élni segít a dal”. *Ágh István* meditatív *Havas gyászjelentésben* örököltette meg a költőtárs temetésének emlékét, tanulságos versben búcsúzott perkupai-szalonnai költőbarátjától. *Bella István Virágrög Kalász László sírjába* című versét így zárja: „Most földbe vet, le is arat, / fénné öröl, zsákjába rak / a Gazda; ami vagy, az legyél, / Kalász voltál. Most már kenyér.”

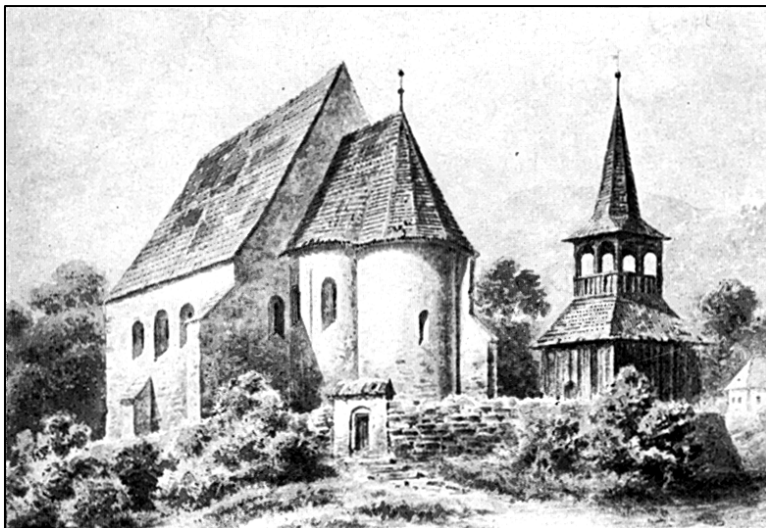
Kalász László munkásságára vonatkozóan az *Edelényi Városi Könyvtárban* hagyományosan gondos, teljességre törekvő gyűjtőmunka folyik. *Kalász* sok olvasója, ismerője, barátja kételyt legyűrő reménykedéssel várja: mi lesz ennek a költői életműnek a sorsa, aki már 1992-ben kötet címben elkiáltotta: *Világ menj világgá*. Évek óta nem lehet a könyvesboltokban *Kalász László*-verskötetet vásárolni. A korábbi kiadások elfogytak, újabbakra pedig pénz hiányában nem került sor. Meggyőződésünk, hogy szakmai és erkölcsi kötelességünk, hogy *Kalász László* örökségével méltón sáfárkodjunk, hogy líráját hozzáférhetővé tegyük.

Tudjuk, bibliográfiák kiadásáért a kiadók nem versenyeznek, több kiadóvállalat bibliográfiák kiadására egyáltalán nem is vállalkozik. A *Hadobás Pál* által szerkesztett és válogatott *Kalász László bibliográfia* (2003) fontos *alapozó munka*, hathatósan elősegíti *Kalász* életművében a tájékozódás, kutatás, tanítás esélyeit is. A maga eszközeivel *Kalász* egész

munkásságát, kritikai fogadtatását, tudományos értékelését tárja az érdeklődők elé. *Szinte mindent* elmond Kalász költői fejlődéséről, műveinek kritikai fogadtatásáról.

IV.

Kalász László a Bódva-völgy közelmúltjának valóságos legendája: ma is elevenen él a cserehádi emberek szívében és tudatában. Éppúgy hozzátartozik ehhez a nehéz sorsú vidékhez, mint a hegyek, a Bódva patak, a Rakaca tó, a borsodi földvár, vagy a szalonnai csodálatos Árpád-kori templom. *Ars poetica*-ja ma is követésre, megvalósításra érdemes eszmény: „*Tisztább világban emberként egészen...*” Önfeladten dalolta: „*Úgy fogjak dalba / mindig (...) hogy hallja meg végső szavát is dalomnak e világ // nemcsak Szeged / a Hold vagy Párizs / de falum legalább.*” A múlt idővel szemben, amely mindent kikezd, amely törvényt betöltő, a költővel együtt hisszük és meggyőződéssel valljuk: „*de ez az ég / de ez a szél / de ez a domb / meg ez az ér / megmarad.*”

A szalonnai református templom és harangtorony. (Pörge Gergely rajza, 1906. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka.)

SERFŐZŐ SIMON VERSE

Hiányzott már

Most még tél van, hó, szél ostoroz bennünket, csikaszkas hidegek uszznak ránk.

Így lehetett ez hetven esztendőnek előtte is. A fagnak még vicsorgós kedve volt, kődöt is fújhatott az idő, amikor Perkupán, a kövesút melletti házban új élet született: megjelölt homlokú, sorsában elrendeltetett.

Talán nem véletlen, hogy Kalász László ilyen zúzó időkben látta meg a napvilágot. Nem, mert az embereknek ekkorra elégük volt a fergeteg időből, fázós fagyokból. Tavaszban, feltámadásban reménykedtek.

Hát meg kellett születnie, mert hiányzott, aki közöttünk járván, szeretetével az idevalósi szívekbe majd tavaszt varázsol, derút a táj embereinek arcára.

Meg kellett születnie, aki azzal nyújt vigaszt, hogy együtt érez a vigaszra rászorulókkal, a bűt fölvidítja, ne szomorkodjon a házvégeken, faluk mélyén, nevetősebb legyen hozzánk a világ.

Kellett, aki eljövend, s akinek szavai, mint feltartott tornyú, kondulásnyi templomok, tiszták, meghittek lesznek, ünneplőbe öltözteti lelkünket.

Kellett, aki mindenkire kézfogásra nyújtott tenyérrel közeledik, kitérővel karral. Aki itthon lesz kerítéssel, árokparttal, az itteni világgal – jó ismerősével – a járdasoron elbeszélget.

Kellett, akinek nem moslékosodik el a tekintete, a szívéig be lehet látni.

Kellett, aki e föld embereinek gondját hátára veszi, hordárjuknak áll, csak mert segíteni akar, nem tehet mást.

Kellett a hite, hogy nem kár a kiállásért: másokat élni segíthessen.

Nem véletlen, hogy amikor elment, a hegyoldalakra újra tél ereszkedett, hatalmas pelyhekben hullott ránk az ég. Betemette szívünket újra a hideg.

Ám verseinek tüze nem hunyt ki. Kuporodjunk köréje – lelkünkig átmelegít.